

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 133. szám

2022. 1. szám

tartalom

igehirdetés

Kondor Péter: Az Isten legistenibb cselekedete / **1**

tanulmányok

Tubán József: „Mert én veled vagyok.” Igetanulmány ApCsel 5,29 alapján / **4**

Kulcsár Márton: Ember „az idők válságában”. Radvánszky Albert életútja / **13**

Zászkaliczky Péter: Szentágothai János lelki-szellemi hagyatékából / **24**

könyvismertetés

Ittzés János: Ajánlás / **33**

Kovács László: Isten maszkjai / **35**

Isó Dorottya: Isten velem akarta kimondatni... / **37**

Tartalmi összesítők / **40**

keresztyén igazság

 Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 133. szám – 2022. 1. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla,
Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittzés Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Az Isten legistenibb cselekedete

Jézus pedig így könyörgött: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.” (Lk 23,34)

Kisgyermek voltam még, amikor nagymamám a keresztyén ünnepekről tanított engem. Sok mindent természetesnek vettem, amit mondott, egy valamit azonban sokáig nem értettem. Nagypéntek a legnagyobb ünnepünk – mondta mindig. Gyermeki szívemet azonban karácsony és húsvét öröme és persze ajándékai sokkal inkább foglalkoztatták. Csak felnőve értettem meg mindazt, amit Jézus váltságahaláláról, haldoklók szavainak súlyáról mondott. Lelkészi pályámon azóta sokszor tapasztaltam, hogyan őrzik emlékezetükben haldokló szeretteik utolsó szavait hozzátartozóik. Az ilyenkor elmondott szavak csendesek, őszinték, igazak.

Nagypéntek a legnagyobb ünnepünk – mondta mindig.

Jézus hétszer szólalt meg, miközben haldoklott a keresztfán. Mind a hétszer röviden szólt, néhány szót csupán. Nem is lehet a testi-lelki szenvedések közepette hosszan szónokolni, ilyenkor a legszükségesebbet is nehéz kimondani. Jézus szavaiban benne van megváltó szenvedésének szinte egész értelme. Az előbb idézett mondatából is mennyi szeretet, mekkora hatalom, milyen erő árad! A halál küszöbén állva is kegyelmet kér gyilkosai számára: „»Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.«” (Lk 23,34)

Jézus szavaiban benne van megváltó szenvedésének szinte egész értelme.

Nem tudják, mit cselekszenek! Néhány évvel ezelőtt az egyik hittanórán beszélgettünk Jézusnak a keresztfán elmondott szavairól. Meglepve hallgattam diákjaink gondolatait, akik megállapították, hogy Jézus maga említi az öt csúfoló, megalázó, megkínzó, életét kioltó emberek bűne számára mentő körülményként, hogy nem tudják, mit cselekszenek. Engem azonban mindig vádol ez a mondat, amikor végiggondolom, hogy mit is jelent valójában az, hogy nem tudják, mit cselekszenek. Úgy érzem, valóban nem tudjuk, hogy mi a bűn. Fogalmunk sincs róla, pedig tele van vele az életünk. El sem tudjuk képzelni, milyen szörnyű dolgot teszünk, amikor valamilyen látszólag apró bűnt elkövetünk. Sokszor nem is szándékosan, csak meggondolatlanul, egy-egy szavunkkal, gesztusunkkal megbántunk valakit. Tudjuk jól, hogy elég egy meggondolatlanul kimondott szó, amit mi már talán régen el is felejtettünk, de amely valakinek elmérgesedő sebet ejtett a lelkén, hogy lassan feleméssze az önbecsülését. Ha tudtam volna, inkább meg sem szólaltam volna – mondjuk ilyenkor.

Nem tudják, mit cselekszenek! Akik Jézust vádolják, elítélik, meggyalázzák és halálra kínozzák, azt sem tudják, hogy kicsoda Jézus, akivel szemben mindezt a szörnyűséget elkövetik. Nem tudják, kinek köpnek az arcába, kit ostromoznak, kire teszik a töviskoronát, kit szegeznek oda a

keresztfára. Ha tudnák, hogy Jézus valóban az Isten Fia, talán maguk is visszariadnának ekkora gonoszságtól, Istenre talán nem emelnének kezét. De nem tudják. Nem tudják a tanítványok,

Nem tudják, mit cselekszenek!

Igen, vádol ez a mondat,

amikor magára hagyják, sem a főpapok, akik a halálát követelik, sem Pilátus, aki kimondja a halálos ítéletet. De nem tudja a tömeg sem, akik ott tolonganak a kereszt körül, sem a római katonák, akiknek végre kell hajtani az íté-

letet. Nem tudják, mit cselekszenek! Igen, vádol ez a mondat, mert kiderül, hogy minden bűn, amit az ember elkövet, tulajdonképpen istengyilkosság. Minden bűn, amit teszünk, újabb szeg Jézus testébe. Minden olyan helyzet, amelyben megbántunk valakit, minden haragos, gyűlölködő szó, minden gesztus, amely elidegenít valakit Jézustól: mind egy-egy korbácsütés Jézus testén. Mindig újra megfeszítjük Jézust, amikor megtagadjuk valakitől a krisztusi szeretetet. Hiszen ő mondta: „Bizony, mondom néktek, amikor nem tettétek meg ezeket eggyel a legkisebbek közül, velem nem tettétek meg.» (Mt 25,45) Hányszor akadályozzuk meg Jézust abban, hogy a mi kezeinkkel segíteni, szavainkon keresztül vigasztalni, szívünkkel szeretni tudjon másokat! Hiába mossuk a kezeinket, mint Pilátus, a mi kezünk is véres Jézus véréből. Ez az, amit nem tudunk, amikor valami rosszat teszünk. Minden bűn istengyilkosság, és erre nem mentség, hogy megromlott a látásunk, hogy fogalmunk sincs, mit jelent a bűn. Nagypénteken a golgotai kereszt alatt állva így lepleződik le az életünk.

a mi kezünk is véres Jézus véréből.

Egyedül Jézus tudja, rajta kívül senki más, hogy mit jelent bűnhődni, Isten haragjának az ítéletét végigszenvedni azért a bűnért, amit az

ember egy életen át elkövet. Azért a bűnért, amit mi olyan könnyedén veszünk. Nem vesszük komolyan, ahogyan Isten ítéletét sem. Nagypénteken, Jézus szenvedésében és halálában lássuk meg, hogy mivel sújtja Isten azt a „kis” önzést, hazugságot, haragot, tisztátalanságot, tehát bűnt, ami ott van az életünkben! Jézus a mi bűneinkért szenvedett a kereszten, a mi bűneink büntetése sújtotta a halálban. Ott a Golgotán nem egy általános kivégzés történt, amiből nagyon sok volt már ezen a világon, hanem itt valaki a poklot járta végig ebben a megfeszítésben. Jézus értünk, helyettünk vette magára a büntetést, rólunk vette le az ítéletet. Rólunk, akik mikor elkövetnek valami bűnt, nem tudják, mit cselekszenek, nem tudják, milyen végzetes következménye van annak, amit tesznek.

Kedves Testvérek! Amikor így megértjük, hogy mit jelent Jézus imádságának ez a része: nem tudják, mit cselekszenek – akkor tudunk igazán rácsodálkozni, hogy Jézus mégis így könyörög: Atyám, bocsáss meg nekik!

De meg lehet azt bocsátani, amikor a bűn közvetlenül az Isten arcába vág? Ha ezt meg lehet bocsátani, akkor valóban mindenre van bocsánat. Ezért mondta egy lelkipásztor testvérünk, hogy a bűn megbocsátása az Isten legistenibb cselekedete. A bűnbocsánatban Isten eltörli, megsemmisíti azt, ami bennünket elválaszt tőle. Ezért a csodáért könyörög itt Jézus. És ez nem pusztán kegyes

kérés, hanem egyúttal ígéret, a teljes isteni bűnbocsánat záloga, a meg nem érdemelt, a megsemmisülésből is felemelő bűnbocsánat, hiszen az a Jézus kérte számunkra, aki megszenvedett érte.

Bocsáss meg nekik – mondja. De nem mondja, hogy mit, mert benne van minden. Benne van az Isten és ember ellen elkövetett minden bűn, minden idők minden vétke.

Bocsáss meg nekik – mondja. De nem mondja, hogy kiknek, tehát benne van mindenki. A főpapok, a katonák, a zsidók, a rómaiak, a tömeg, a kíváncsiak és a csúfolódók, mindenki. Mindenki, aki valaha Istent és embert megsértett.

Túróczy Zoltán püspök egy nagypénteki igehirdetésében a következőt mondta: „Ma is van a keresztkörül, a szenvedő Krisztus körül ilyen kízólok. Fájdalmi ugyanis nem szűntek meg azzal, hogy meghalt és eltemetett. Ma is fáj neki az ember bűne, gyötrődik a meg nem mentett lelkek miatt.

Ma is vannak, akik csúfolják, káromolják és üldözik. Ne felejtjük el, hogy az egyház Krisztus teste, s így mindaz, amit az egyháznak kell elszenvednie, az egyenesen testi fájdalom Krisztus számára.

S a kízólok között ma is ott vannak a kegyesek. Az áruló Júdás, a gyáván megtagadó Péter, az első üldözésre szétrebbenő és eltűnő tanítványok fajtája nem vészett ki ma sem. És ott vannak az öntelt vallásos emberek, akiket annyira elkápráztat saját jóságuk tudata és érdemeik sokasága, hogy nem tudnak mit kezdeni a kereszttel és a kegyelemmel, akiknek csak botrány a keresztről szóló beszéd. És ott vannak azok a kegyesek is, akik csálhatatlan igazhitűség birtokosainak képzelik magukat, s lenézik testvéreiket, szétmarcangolván Krisztus testének egységét.

Kérdezzük meg magunktól: Vajon nem vagyok-e én is ott a kízólok között?”¹

Ha most azok között, akik nem tudják, mit cselekszenek, bűnbánattal magunkra ismertünk, akkor most ebbe a „nekik” szóba értsük bele a saját nevünket, és fogadjuk el bűneink bocsánatát! Aki lélekben így áll meg a golgotai keresztkörül, megtapasztalja a bűnbocsánat felemelő erejét. Mert a megfeszített Jézus: a feltámadt Jézus, akinél megnyugszik és elcsendesül a szív, megérzi Isten újat teremtő szeretetét. Megszületik benne egy új élet, és kezdi tudni, hogy mit cselekszik, és megpróbál Krisztus ereje által másképpen cselekedni.

Így legyen. Ámen.

A bűnbocsánatban *Isten eltörli, megsemmisíti azt, ami bennünket elválaszt tőle.*

Vajon *nem vagyok-e én is ott a kízólok között?*

1 Névtelen emberek a keresztkörül [Nagypéntek, 1955. április 8. Zsolt 22,17–20]. https://zope.lutheran.hu/honlapok/turoczy/puspok/igehirdetesek/oszovetseg/27%20-%20Nagypentek_Nevtelen-emberek-a-kereszt-korul.pdf (letöltve: 2022. február 13.).

„Mert én veled vagyok.”* Igetanulmány ApCsel 5,29 alapján

Vizsgálódásunk tárgya mindössze egyetlen mondat, amelyet Lukács – talán némi bizonytalanságot keltve – Péter és az apostolok szájába adva tár elénk: „Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek.» (ApCsel 5,29) Valóban nem tűnik életszerűnek, hogy a zsidó hatóság elé idézett apostoli közösség mintegy „kórusban” válaszol a nagytanácsnak. Talán mégsem lényegtelen, hogy Lukács így interpretálja mindezt. A jelenet ugyanis azt nyomatékosítja, hogy nem pusztán egyes embereknek vagy néhányaknak a véleményéről van szó, hanem magának az egyháznak a hitvallásáról. Nekünk tehát ebben az összefüggésben kell tárgyalnunk az ígét, felfedezve benne az egyház apostoliságának egyik sarokpontját.

Engedelmesség

Lukács az engedelmességet ezúttal nem az Újszövetségben általában használt ὑπακούειν (hüpakuein), hanem a jóval ritkábban előforduló πειθαρχεῖν (peitharkhein) igével fejezi ki. Ez a szó egyébként kizárólag őnála (ApCsel 5,32; 27,21), illetve egy ízben Pálnál (Tit 3,1) található meg. Jelentésében annyiban tér el az ἀκούειν (akuein) igével rokon ὑπακούειν-től (hüpakuein), hogy míg az a valakire való ráhallgatást, valakire való odafigyelést, és az abból következő szófogadást sugallja,¹ a πειθαρχεῖν (peitharkhein) kifejezetten egy erősebb, tekintélyesebb hatalomnak való engedelmességet, behódolást fejezi ki. Ez egyrészt utal arra, hogy az apostolok objektív tényként fogadják el a zsidó nagytanács tekintélyét, amelynek – a megfelelő korlátok között – jogában áll hatalmat gyakorolni a társadalom felett, és elvárni attól az engedelmességet. Másrészt azonban világos eligazítást ad arról, hogy az igazi tekintély maga

Isten, akit akár az emberi renddel szembefordulva is engedelmesen kell szolgálniuk a benne hívőknek. Ezt az engedelmességet Isten ugyanolyan jogra és erőre, azaz a saját tekintélyére hivatkozva követeli meg az övétől, ahogyan a felsőbbség teszi ezt a mindennapi életben.

kifejezetten egy erősebb, tekintélyesebb hatalomnak való engedelmességet, behódolást fejezi ki.

Különösen izgalmas végiggondolni mindezt ApCsel 27,21 fényében, ahol Pál szintén a πειθαρχεῖν (peitharkhein) ígét használja, noha éppenséggel fogolyként van jelen a végveszélybe került, viharban megtépázott hajón, voltaképpen tehát semmilyen tekintéllyel nem ren-

* ApCsel 18.10.

1 Helyenként szerencsésebb volna a szót így is fordítani, például 2Thessz 1,8 esetében. Megjegyzendő, hogy általában nem ez a gyakorlat, és nemcsak a magyar fordítások esetében.

delkezik. Csakhogy éppen a következő mondatokból derül ki, hogy a hajótörés áldozatai mindannyian Isten hatalma és oltalma alatt vannak, akit pedig az adott helyzetben Pál képvisel: így bár a hajón formálisan egyedül a kapitánynak van joga parancsolni, mégis ő, az Isten nevében megszólaló Pál az, aki engedelmességet követelhet nemcsak fogolytársaitól, de a személyzettől is. Rejtetten tehát ugyanazt olvassuk itt is, mint ApCsel 5,29-ben: az Isten iránti engedelmisség felülírja az emberi viszonylatokat.

mindannyian *Isten hatalma és oltalma alatt vannak,*

Hatalom

Lukács egyháztörténetet ír, mégpedig teológiailag átgondolt és kiérlelt formában. Az egyház nála az a közösség, amelyet a feltámadott és élő Krisztus Szentlelke által, bizonyos kiválasztott személyeken keresztül a róla való tanúságtételre indít. Az egyház története az evangélium és ezzel együtt a hit terjedésének a története, a jeruzsálemi nyitánytól – a tradicionális zsidó vallásgyakorlat Krisztus-központú felülírásától – addig a pontig, hogy a keresztről szóló beszéd Pállal együtt megérkezik a világ „középpontjába”, Rómába.

Ennek az útnak egy még csupán kezdeti állomása az, amelybe az általunk vizsgált ige beágyazódik. Tulajdonképpen ez az első nagy konfliktus az egyház és a világ között. Utóbbi különös módon a zsidó nagytanács képviseli, amely harmadízben idézi maga elé az egyház vezetőit. Elsőként Pétert és Jánost tartóztatják le, miután a két apostol Jézus nevében meggyógyít egy béna embert a templomban, majd tanúságot tesz Krisztusról. A nagytanács ekkor azt követeli tőlük, hogy hallgassanak Jézusról. Péter válasza ugyanaz, mint később: „Igaz dolog-e az Isten szemében, hogy inkább rátok hallgassunk,² mint Istenre: ítéljétek mag magatok!»! (ApCsel 4,19)

Az egyház *története az evangélium és ezzel együtt a hit terjedésének a története,*

Ezt követően az egyház lendületesen folytatja Jeruzsálemben a maga missziói szolgálatát: „Az apostolok pedig nagy erővel tettek bizonyosságot az Úr Jézus feltámadásáról, és nagy kegyelem volt mindnyájukon.” (ApCsel 4,33) Nem a nagytanács intésére hallgatnak tehát (ApCsel 4,18), hanem Jézus tanúságtételre hívó parancsára (ApCsel 1,8; vö. Mt 28,19–20; Mk 16,15). Az apostolok ismét jeleket és csodákat tesznek, nem egyet, hanem sokat (ApCsel 5,12–16), mire a nagytanács ismét letartóztatja őket. Éjszaka Isten csodálatos módon kiszabadítja az apostolokat, ők azonban reggel visszatérnek a templomba, és ismét hirdetik az evangéliumot. Ekkor állítja elő mindnyájukat harmadszor is a templomórség, és fenyegeti meg őket a nagytanács, hogy hallgassanak. Ebben a helyzetben hangzik el az általunk vizsgált ige. Az apostolok a lakonikus kijelentést követően

ez az első *nagy konfliktus az egyház és a világ között.*

2 Megjegyezzük, hogy Lukács itt az ἀκούειν (akuein) igét használja.

bővebb magyarázattal is szolgálnak arra nézve, hogy miért nem hallgatnak az ismételt tiltás ellenére sem. Elmondják, hogy Jézus halála és feltámadása nem emberek, hanem Isten cselekedete volt. Jézus mint fővezér (ἀρχηγός [arkhégozsi]) és mint szabadító (σωτήρ [szótér])³ emeltetett fel az ő jobbára, mindennek pedig nemcsak az egyház, de maga a Szentlélek is a tanúja (ApCsel 5,30–32). Az események mögött tehát nem emberi elhatározás vagy meglátás, hanem Isten kezdeményezése, cselekvése és tekintélye áll: ezért kell a benne bízóknak neki engedelmessé válniuk.

Meggondolandó, hogy a konfliktus – egyelőre viszonylag békés – rendezésére Gamáliél rabbi, a nagytanács tagja ugyancsak Isten tekintélyére hivatkozva tesz kísérletet: „A mostani esetre is azt mondom: hagyjátok békén ezeket az embereket, és bocsássátok el őket. Mert ha emberektől való ez a szándék vagy ez a mozdalom, akkor megsemmisül; ha pedig Istentől való, akkor úgy sem tudjátok megsemmisíteni őket, és még úgy tűnhettek fel, mint akik Isten ellen harcoltok.» (ApCsel 5,38–39) A javaslat megdöbbentő módon cseng össze az apostolok hitvallásával, különösen annak tükrében, hogy mi már ismerjük a folytatást is: az evangélium tovább terjedt, míg az ószövetségi választott nép Isten ítélete alá került.

Az apostolok előállításának és kihallgatásának jelene tehát minden oldalról azt mutatja be, hogy a valódi hatalom Isten kezében van, sőt ő maga az. Ez a hatalom éppen úgy tetten érhető Jézus keresztjében és feltámadásában, mint az élő Úrnak a Szentlélek által az egyházban véghezvitt cselekvésében. Ez ad erőt és kitartást az apostoloknak, és adja meg az alapját az egyház

elszánt kiállításának. Gamáliél szavai ugyanakkor mintha belesimulnának Jézusnak a Zsolt 118,22–23-hoz fűzött magyarázatába: „»És aki erre a kőre esik, összezúzza magát, akire pedig ez a kő ráesik, azt szétmorzsolja.«” (Mt 21,44)

minden oldalról azt mutatja be,
hogyan a valódi hatalom Isten kezében van,
sőt ő maga az.

Eltorzult istenképünk

Ha kilépünk az ige szorosabban vett kontextusából, azt tapasztaljuk, hogy az apostolok vallástétele alapvetően korrigálja a napjainkban mindent eluraló istenképet, amellyel nemcsak a közbeszédben, de a teológiai gondolkodás némely vonulatában is találkozunk. Megkerülhetetlenül elének tárja ugyanis azt, hogy Isten nem erőtlennel partnere az embernek, hanem engedelmességet követel a benne hívőktől, mégpedig a saját megkérdőjelezhetetlen hatalma alapján. A közöttünk – vagy talán bennünk – uralkodó torz istenkép viszont leginkább azt sugallja, hogy Isten sohasem követel, hanem mindent elfogad, tiszteletben tartva az ember önállóságát és szabad döntését. Ebben a megközelítésben Isten nem autoritás, hanem voltaképpen az ember akaratának alárendelt személy, akinek a cselekvése abban merül ki, hogy igazolja és segíti az egyébként öntudatos és a maga erejéből úgy-ahogy boldogulni képes embert.

3 Noha ezt a kifejezést jobbára vallási összefüggésben szoktuk használni, a korabeli világi nyelvezet általánosságban az uralkodók méltóságának megjelenítésére alkalmazta.

Ezzel az alapjaiban eltorzított, bár a bűnös ember céljainak kétségkívül inkább megfelelő istenképpel áll szemben a Szentírás tanúsága a végtelen hatalmú Úrról, aki engedelmességre szorítja az embert.

A bűneset önmagában is azt jelenti, hogy az ember nem Isten szavára hallgat, hanem másvalakire (1Móz 3,17). Ezzel szemben viszont Ábrahám hitének alapja az, hogy komolyan veszi az Úr szavát (1Móz 22,18). A tízparancsolatot Istennek az az igénye nyitja meg, amely szerint a választott népnek egyedül őneki szabad és kell engedelmeskednie (2Móz 20,3). Ez a szövetség alapja (3Móz 19,37; 5Móz 8,1). Ha a nép engedetlen, azzal szükségszerűen a saját vesztét okozza, amitől legfeljebb az Úr jóindulata mentheti meg (5Móz 9,6–8). A jólét és a biztonság csak akkor köszönt be, ha a nép engedelmeskedik Istennek, és nem fordul szembe vele (5Móz 11,8–9.13–17). Az Ószövetség történeti elbeszéléseinek – amelyekben Isten a népek és birodalmak, illetve a történelem Uraként jelenik meg – döntő üzenete az, hogy aki nem engedelmeskedik Istennek, az elveszett. Sőt, amikor a próféták megtérésre intik a választott népet, annak valamely tagját vagy csoportját, gyakran akkor sem egyszerűen erkölcsi megjobbulásról beszélnek, hanem az Úrnak az iránta való engedelmességre vonatkozó igényét jelentik be: ez döntően az Úr tiszteletének kizárólagosságát és a bálványkultuszokkal való szakítást jelenti, ezzel együtt azonban azt is, hogy az Úr által megkívánt módon folytassák az életüket (Ez 18,5–9; Hós 14,2; Ám 5,4; Zof 3,1–2; Zak 1,3; Mal 2,11–12).

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az Istennek való engedelmesség, illetve engedetlenség összefüggéseiben fontos szerepe van az utóbbit kísérő büntetésnek. Ez nem azt jelenti, hogy az ember – akár a hívő ember is – szabad akarattal rendelkezne, és módja lenne az Isten útját választani a maga elhatározásából. Azt viszont annál inkább, hogy következmények nélkül nem lehet hátat fordítani Istennek. Ő ugyanis nem partner, aki ránk hagyja a választást, hanem Úr, aki feltétlen engedelmisséget követel. Az ember tragédiája éppen az, hogy a maga akaratából képtelen erre az engedelmességre még abban az esetben is, ha netán Isten igéjének ismeretében belátja azt, hogy számára ez az egyetlen helyes út. Ezért van az, hogy a törvény nem segít az Istennek való engedelmesség gyakorlásában, hanem éppenséggel az engedetlenségünkkel, illetve annak következményével, Isten ítéletével szembesít.

Az Istennek való engedelmesség evidenciaként jelentkezik éppen a világi hatalommal való összefüggésben is. Ennek leginkább szembeütő példája az a tradíció, amely a központosított királyság kiépítését egyenesen az Úrral szembeni engedetlenségként, lázadásként értékeli (1Sám 8,7; 10,19). Utóbb az ekkor megkoronázott uralkodónak, Saulnak a bukását is az Isten iránti engedetlensége okozza (1Sám 15,11.26–28).

Eltorzult társadalomképünk

Ha még egy lépéssel továbbmegyünk, azzal is kénytelenek vagyunk szembesülni, hogy az eltorzított istenképünk mellett a társadalomképünk is végzetes deformációt szenvedett. Istennek a Szentírásban világosan nyomon követhető teremtési rendje szerint ugyanis az emberek vilá-

gának alapvető része a világi felsőbbtség, az általa fenntartott rend, illetve az annak való engedelmesség. Elegendő a negyedik parancsolatra gondolnunk, amely a szülők – és így áttételesen mindenféle törvényes felsőbbtség – iránti engedelmisséggel összekapcsolja a békés és nyugodt életet: „Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amelyet Istened, az Úr ad neked!” (2Móz 20,12) Azt is tudjuk, hogy az ószövetségi álláspontot a keresztyén tradíció is átvette (Ef 6,2–3). Az általunk elemzett apostoli vallástétel sem az embereknek – az összefüggésekből adódóan a felsőbbtségnek – való engedelmisséget tagadja, csupán az Isten iránti engedelmisség mögé sorolja azt.

A Szentírás tanúságtétele ebben a vonatkozásban is egyértelmű. „Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól!» – könyörög Jézus tanítványaiért a keresztség árnyékában (Jn 17,15). Az emberek világában rendnek és törvényességnek kell lennie, ezt pedig a világi felsőbbtség kötelessége biztosítani. Ezért óv Isten igéje a felelőtlen lázadástól (Péld 24,21). Ezért nem engedti Jézus sem elhagyni a világi rend által megszabott kö-

telezettségeket, noha világosan kijelenti, hogy az ő országa nem e világi (Mk 12,17; Jn 18,36). A világi felsőbbtség Isten akaratából végzi a feladatát, ezért a hívő ember sem kérdőjelezheti meg a tekintélyét: „Minden lélek engedelmes-

Az emberek világában rendnek és törvényességnek kell lennie,

kedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelkezésének állja ellen; akik pedig ellenállnak, azok ítéletet vonnak magukra.” (Róm 13,1–2) Így az alárendelt helyzetben élőknek, még a rabszolgáknak sem szabad zúgolódnuk, hanem engedelmisséggel tartoznak azoknak, akik a világi jog alapján a feljebbvalóik (Ef 6,5–8; Kol 3,22–24; Tit 2,9–10; 1Pt 2,13–21).

Mindezzel szemben nem érvelhetünk azzal, hogy a Biblia mögött álló társadalmi valóság köszönőviszonyban sincs az általunk megélt demokratikus berendezkedéssel. Ez a megközelítés már csak azért sem elfogadható, mert a szentírási könyvek születése által felölelt egy évezred során sem volt mozdulatlan a társadalmi berendezkedés: gondoljunk csak arra, hogy micsoda különbségek vannak az Ábrahámot vagy Mózeszt körülvevő keleti despotizmus, illetve az Újszövetségnek háttérrel adó római principátus helyel-közzel köztársasági államberendezkedése között. Másfelől azt is látnunk kell, hogy Isten igéjének a világi felsőbbtség jogairól, illetve az annak való engedelmisségről szóló kijelentései szempontjából közömbös az aktuális társadalmi forma: az itt megfogalmazott elv ugyanúgy érvényes a legtisztább demokráciában, mint az ókori keleti istenkirályságok keretei között.

Isten teremtési rendjének szempontjából egyébként sem a napjainkban mindenek fölé emelt demokrácia a csúcserték, hanem a konstruált, rendben működő társadalom. Ennek ellentéte az a dekonstruált, a közösséget lebontó, az egyén szabadságának korlátlanágát hirdető társadalom, amelynek csírái az úgynevezett felvilágosodásban rejlenek, ma pedig a neomarxizmus, illetve a liberalizmus révén bontják atomjaira az egykor éppen a keresztyénségből táplálkozó

európai kultúrkört. Ennek vallásos hátterű formái különben már a késő középkori rajongó szek-táknál megjelentek, amelyek elvetendőnek tekintettek mindenféle emberi tekintélyt, a teljes egyenlőséget tűzték a zászlajukra, és azt a nézetet képviselték, hogy a „valódi” keresztyé-neknek eleve tartózkodniuk kell a világi dolgokban való részvételtől. Éppen erre a szélsőséges felfogásra reagál az ágostai hitvallás, amikor megfogalmazza a világi dolgokkal kapcsolatos bib-likus tanítást: „A közügyekről azt tanítják, hogy a törvényes világi intézmények Isten jó alkotásai, a keresztyéneknek szabad hivatalt viselniük, bírászkodniuk, császári és más, érvényben levő törvények szerint ítélniük, jogos halálos ítéleteket hozniuk, jogos háborút viselniük, katonászkodniuk, törvényes szerződést kötniük, saját tulajdonnal rendelkezniük, a hatóságok kívánságára esküt tenniük, házasodniuk és férjhez menniük.

[...]

Elítéli azokat is, akik az evangéliumi tökéletességet nem az istenfélelemben és hitben, hanem a világi kötelességek elhagyásában keresik [...] A keresztyének tehát kötelesek felsőbbiségeknek és a törvényeknek engedelmeskedni, kivéve, ha azt követelik tőlük, hogy bűnt kövessenek el, mert akkor inkább kötelesek Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek.”⁴

A hit tehát nem ment fel a világi felsőbbiség iránti engedelmesség Istennek tetsző kötele-zettsége alól: Melancthon iménti felsorolása – történetesen a rendi társadalom keretei között – pontosan arra utal, hogy a keresztyén ember élhet törvénytisztelő állampolgárként úgy, hogy ez többnyire ne kerüljön ellentétbe azzal a ténnyel, hogy megváltottsága okán ő egyébként a mennyek országának a részese (Fil 3,20).

Eltorzult egyházképünk

Az elemzésünk középpontjában álló apostoli vallástétel időtálló elvi alapnak bizonyult a világ-ban élő és szolgáló, ám Isten országában polgárjogot élvező anyaszentegyház zarándokútjának konfliktushelyzeteire nézve. Amellett azonban nem mehetünk el, hogy ez a határozott kijelentés egy konkrét szituációhoz kapcsolódik. Ez pedig nem más, mint hogy a zsidó vallási vezetők a Krisztusról szóló igehirdetést akarják megtiltani az apostoloknak. Éppen azt, ami egyházzá teszi az egyházat! Luther így fogalmaz: „És nem karingek, tonzúrák, hosszú köntösök és a Szentírá-son fölül kiagyalt egyéb szertartásaik teszik szentté az egyházat, hanem Isten igéje és az igaz hit.”⁵ Az ágostai hitvallás pedig elvi meghatározást ad az egyház mibenlétéről: „Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen

4 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás*. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 30–31. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2./

5 Pály M. – Reuss A. ford. Schmalkaldeni cikkek. In *Schmalkaldeni cikkek, Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről, Kis káté, Nagy Káté*. Budapest, 2019, Luther Kiadó, 71. / Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 4./

szolgáltatják ki.”⁶ Igehirdetés, még pontosabban: Krisztusról mint Megváltóról tanúskodó igehirdetés nélkül nincs egyház.

Amikor az egyház az igehirdetés miatt konfliktusba keveredik a világgal – márpedig jellegénél fogva Krisztus szent népének ez a természetes létállapota mindaddig, amíg e világban vándorol! –, sohasem a saját kényelme, biztonsága, lehetőségeinek könnyebbé tétele, hétköznapi értelemben vett boldogulása élvez prioritást, hanem az evangélium hirdetésének szabadságához való ragaszkodás, akár a legvégső áldozathozatalig is elmenve. Tulajdonképpen erre, és nem másra vonatkozik az apostoli vallástétel. Hiszen a legvéresebb üldöztetés közepette is élhet és megmaradhat az egyház, alkalmazkodva az aktuális törvényi keretekhez,⁷ de ha lemond az evangélium hirdetéséről – vagy akár annak tisztaságáról – a saját nyugalmanak kedvéért, akkor nyomban megszűnik egyháznak lenni.

Van jelentősége az apostoli vallástétel egyházüldözésben gyökerező hátterének abban a világban, amelyben a vallásszabadság természetes közegnek számít? A kérdésre a válasz egyértelmű igen. A jogi értelemben élvezett vallásszabadság mit sem von le ugyanis annak komolyságából, hogy a Krisztus keresztyéről mint az elveszett ember egyedüli reménységéről tanúskodó evangélium a világban mindvégig, minden társadalmi berendezkedésben idegen, de legalábbis nehezen tolerált valóság. Így tehát maga az egyház is az, már amennyiben valóban egyházként viselkedik, vagyis mindenekfelett ragaszkodik a tiszta evangéliumhoz, illetve annak megszorítások nélküli, változatlan hirdetéséhez, azaz önnön apostoliságához. Ebben a vonatkozásban nem létezik semmiféle „okos” kompromisszum. Ha a keresztyénség más irányban próbál tájékozódni, ha az evangéliumot felcseréli valamiféle szociális vagy diakóniai mondanivalóval, aktivizmussal, esetleg valamely idegen világszemlélet zsákutcájába keveredve szelektál a rábízott üzenet hangsúlyai között, nehogy bárkinek az érzékenységét megsértse, vagy ha visszavonul azokon a területeken, amelyeket a világ *mainstream* szemlélete kezd uralni, ha egyszerűen valamiféle civil szervezetként próbál elhelyezkedni a világban, akkor esetleg elkerülheti a konfliktusokat, viszont megszűnik egyház lenni.

Intő üzenet ezzel kapcsolatban is a Jeremiásnak adott, az emberi kompromisszumokat lehetetlenné tevő biztatás: „Kösd azért derekadra övedet, indulj, és hirdesd nekik mindazt, amit én parancsolok! Ne ijedj meg tőlük, különben én ijesztelek meg általuk!” (Jer 1,17)

Eltorzult helyzetképünk

Ezzel pedig máris visszakanyarodtunk az ige eredeti kontextusához. Az apostoloknak veszélyben volt a nyugalomuk, a biztonságuk, sőt az életük is. Ne feledjük: harmadszor állnak bí-

6 Bódi E. – Reuss András ford. *Ágostai hitvallás...* (4. jz.), 24.

7 Különös és megdöbbentő példája ennek a francia egyház helyzete, amely már hosszú ideje kizárólag állami jóváhagyásnak köszönhetően végezheti a szolgálatát, miközben a hivatalos narratíva szerint Franciaország olyan demokratikus állam, amelyben szétválík az egyház és a világi hatalom.

róság előtt, végül tettelesen is bántalmazták őket (ApCsel 5,40), nem sokkal később pedig már vértanúja is lesz az egyháznak István diakónus személyében (ApCsel 7,54–60). A mérleg másik serpenyőjében az apostoli hivatás áll: minden körülmények között tanúságot kell tenni Jézus Krisztus személyéről és megváltó művéről (Mt 28,18–20; Mk 16,15; ApCsel 1,8). A pusztán életükön túl persze mást is kockáztatnak a tanítványok a döntésükkel, hiszen már maga Jézus megmondta nekik: „Aki tehát vallást tesz rólam az emberek előtt, arról majd én is vallást teszek mennyei Atyám előtt, aki pedig megtagad engem az emberek előtt, azt majd én is megtagadom mennyei Atyám előtt.» (Mt 10,32–33) Nem emberek tetszését kell tehát elnyerniük, hanem az Isten iránti hűségénél megmaradniuk. Voltaképpen tehát előállott az egyház történelmének első hitvallási helyzete (*status confessionis*).

Ami különben egyáltalán nem volt meglepő, hiszen maga Jézus is felkészítette a tanítványait arra, hogy ez vár rájuk: „Ha e világból valók volnátok, a világ szeretné a magáét, de mivel nem e világból valók vagytok, hanem én választottalak ki titeket a világból, azért gyűlöl titeket a világ.» (Jn 15,19). Mint ahogy arra is, hogy egy-egy ilyen helyzetben nem elegendő az emberi erő, ami viszont számunkra éppenséggel a tényleges erőt jelenti, minthogy egyházát maga az Úr vezeti a neki tetsző útra: „Íme, én elküldelek titeket, mint juhokat a farkasok közé: legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok. Óvakodjatok az emberektől, mert átadnak a törvényszékeknek, és megkorbácsolnak zsinagógaikban, sőt helytartók és királyok elé hurcolnak énmiattam, tanúbizonyságot nekik és a pogányoknak. Amikor azonban átadnak titeket, ne aggódjatok amiatt, hogy miképpen vagy mit mondjatok, mert megadatik nektek abban az órában, hogy mit mondjatok. Mert nem ti vagytok, akik beszéltek, hanem Atyátok Lelke szól általatok.» (Mt 10,16–20) Ezért biztat Pál arra, hogy Krisztus népe ne legyen tekintettel a körülményekre és az azokban rejtőző potenciális veszélyekre, hanem bátran – nem emberi bátorsággal, hanem a Krisztusra hagyatkozó hit vakmerőségével – végezze a tanúságtétel szolgálatát: „Kérve kérek az Isten és a Krisztus Jézus színe előtt, aki ítélni fog élőket és holtakat; az ő eljövételére és országára kérek: hirdesd az igét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan az idő, feddj, ints, biztass teljes türelemmel és tanítással.» (2Tim 4,1–2) A hitvallási helyzet voltaképpen azt jelenti, hogy az egyház számára ehhez képest nem létezik alternatíva.

Torz helyzetképre vall az, amikor az egyház a maga elfogadtatása vagy éppen túlélése miatt a világhoz igyekszik igazodni. Ez rövid távon sikeresnek tűnhet – vagy legalábbis könnyen lehet ezzel nyugtatni a lelkiismeretet –, amúgy viszont zsákutca: „A világ pedig elmúlik, és annak kívánsága is; de aki Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké.» (1Jn 2,17) A túlélés tehát nem az „okos” kompromisszumokon, a megfelelő rugalmasságon, az osztatlan népszerűségeen, a hatalmasoktól elnyert kegyajándékokon, a világ ritmusának felvételén múlik, hanem egyedül az Isten iránti hűségen. Akár a római cirkuszok porondjain, a máglyákon, a gályapadokon, a jogtalan mellőzöttségen, a vörös és a barna kommunizmus haláltáborain, vagy éppen napjaink globalista nyílt társadalmának véleményterrorján keresztül is, hiszen nem feledhetjük el: Isten a történelemnek is Ura (vö. Lk 1,52). Ahogyan kétezre éve Jeruzsálemben Péter és társai hitvallási helyzetet éltek meg a nagytanács színe előtt, úgy éli meg ezt azóta is szüntelenül Krisztus

népe. A tét olykor látszólag csak némi apró kényelmetlenség, máskor pedig élet vagy halál, a valóságban azonban mindig ugyanaz: hűséges marad-e az egyház a maga apostoliságához, vagy feladja azt?

Befejezés

Hitvallási helyzet állott be tehát, így az egyház hitvallástételre kényszerült. „Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek” – hangzik a vallástétel. Azért született meg ez a vallástétel, mert az ige hirdetéséről, az ahhoz való ragaszkodásról, vagyis az apostoli szolgálatról volt szó. Azaz az anyaszentegyház lényegéről. Nem hősök álltak itt ki halált megvető bátorsággal valamilyen ügy mellett, hanem maga Krisztus erősítette meg az ő népét abban, amire elhívta. Ahogyan teszi ezt azóta is számos helyen és számos helyzetben, vérgőzös diktatúrák vagy éppen a kényelmes polgári jólét keretei között egyaránt.

A vallástétel nem az apostolok bátorságát hirdeti ugyan, hanem Krisztus mindenre erőt adó kegyelmét, mégis bátorságot önt a mi szívünkbe is. Világossá teszi, hogy a szerető Atyaként megismert Isten feltétlen engedelmességet követ; hogy a Krisztusban elnyert szabadság nem ment fel az Isten akaratából kormányzó felsőbbség iránti engedelmesség alól; hogy az igehirdetést nem hallgathatjuk vagy torzíthatjuk el külső körülményekre hivatkozva; illetve hogy amikor ezek a körülmények döntéshelyzetbe sodornak, akkor kompromisszumok nélkül Krisztust kell megvallanunk. Olyan a helyzetünk, mint a Kánaán elfoglalására készülő, gyenge hitű nép élére állított Józsuéé. Azé a Józsuéé, aki ígéretet kapott Istentől: „Megparancsoltam neked, hogy légy erős és bátor. Ne félj, és ne rettegj, mert veled van Istened, az Úr mindenütt, amerre csak jársz.” (Józs 1,9) Így aztán ő maga is bátran kijelentette, hogy „én és az én házam népe az Urat szolgáljuk” (Józs 24,15). A nekünk adott ígéret sem kevesebb annál, mint hogy „én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Nem mellesleg magának az egyháznak a tapasztalata is egybecseng ezzel az ígérettel: „Azok pedig elmentek, hirdették az ígét mindenütt, az Úr pedig együtt munkálkodott velük, megerősítette az igehirdetést a nyomában járó jelekkel.” (Mk 16,16) Nem létezhet tehát másféle dimenziója az életünknek és a szolgálatunknak sem: „Mindre van erőm Krisztusban, aki megerősít engem.” (Fil 4,13)

Borotvaélen táncolunk? Igen, az egyház erre hívatott el. Mindig igent mondani Istennek, és mindig nemet a világnak, nem törődve a reakciókkal és a körülményekkel.

Mindig igent mondani Istennek, és mindig nemet a világnak,

Nehéz? Az. Emberileg lehetetlen. Gyakran bele is buktunk, és bele fogunk bukni a jövőben is. Ettől viszont még nem változik meg sem a küldetésünk, sem pedig az a miénknél hatalmasabb erő, amely mögötte és így mögöttünk is áll.

Mert nem emberi lehetőségek határozzák meg a helyzetünket, hanem a mennyei mandátum. És az ahhoz fűzött – ugyancsak Lukács által ránk hagyományozott – ígéret: „Ne félj, hanem szólj, és ne hallgass: mert én veled vagyok” (ApCsel 18,9–10).

Ember „az idők válságában”. Radvánszky Albert életútja

Bevezetés

1948. április 25-én D. báró Radvánszky Albert a Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház egyetemes egyházi és iskolai felügyelője az alábbiakkal vezette be beszédét az egyetemes közgyűlésen: „Elnöki megnyitóm tárgyköre, melyet tömören ebben az egy mondatban fejezhetek ki: Az egyház az idők válságában. Mégpedig a háborús, a világnézeti s a lelki válságban.”¹ Nagyon jól látta a helyzetet. A XX. században ugyanis nem egyszerűen változások közt élt az emberiség, hanem széthullott sok minden, ami korábban biztosnak látszott. A világháborúk, a totális államszervezetek brutalitása vagy az európai határok teljes átrajzolása iszonyatos kihívást jelentettek mind az egyes embernek, mind a társadalmi szervezeteknek. Radvánszky jól látta a megoldást is: abban a lelki káoszban, amelybe Európa a XX. század elejére került, nem lehet más megoldást találni, csak visszatérni a keresztyén gyökerekhez. Az egyházzal vallott felfogása ezt tükrözi: „Az egyház az evangéliumban kijelentett, örök isteni igazság hordozója, s hivatásával kerülne ellentétbe, sőt létjogosultságát tenné kockára, ha világnézetek kiszolgáltatására vállalkoznék, vagy néma szemlélője lenne olyan folyamatoknak, amelyek Isten rendjébe ütköznek.”²

nem lehet más megoldást találni,
csak visszatérni a keresztyén gyökerekhez.

D. báró Radvánszky Albertről sajnos keveset beszélünk, pedig érdemes volna figyelmünkre. Oly korban állt egyházunk kiemelt posztján, amely szoros párhuzamot mutat a miénkkel. A XX. század folyamán nemcsak az egyház élt válságos körülmények közt, az ember is, ahogy ez a XXI. században is így van. Mi sem húzhatjuk ki magunkat ezek alól, s tartozunk annyival az utánunk következő generációknak, hogy átgondoljuk és értékeljük elődeink döntéseit, hiszen tanulhatunk belőlük.

Elindulás

Báró Radvánszky Albert 1880. szeptember 11-én Pustavarsányon született³ báró Radvánszky János és Radvánszky Sarolta második fiaként. Bár a közel 30 000 nemesi közép-

1 *Radvánszky Albert utolsó hivatalos beszéde. 1948. IV. 25.* Budapest, 1948, Fébé Nyomda, 1.

2 *Radvánszky Albert utolsó...* (1. jz.), 2.

3 S. v. Radvánszky Albert, báró. In Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990* [elektronikus dokumentum]. Budapest, [2001.] Arcanum. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC12527/12623.htm> (letöltve: 2022. február 17.).

birtokos család kétharmada elszegényedett a XIX. század második felére, és dzsentrivé vált,⁴ a Radvánszkyak nem szegényedtek el, sőt, az esetükben feljebb lépésről beszélhetünk: a bárói címet Ferenc Józseftől 1875-ben kapták.⁵ Albert birtokai a Heves vármegyei Zagyvaszentjakabon és Pusztavarsányon feküdtek.⁶ Ez az egzisztenciális függetlenség nagy közéleti szabadságot biztosított számára. Alapiskolái (1886–1890) elvégzése után Besztercebányára járt gimnáziumba (1890–1898), ahol tanára volt Raffay Sándor, a Bányai Evangélikus Egyházkerület későbbi püspöke. Ő vizsgáztatta le a III. osztály tantárgyaiból 1893-ban.⁷ Ezt követően előbb jogi államvizsgát tett Budapesten, majd elvégezte Mosonmagyaróváron a gazdasági akadémiát.⁸ A korszak három legfontosabb és legtöbbet használt idegen nyelvéen beszélt folyékonyan: németül, angolul és franciául.⁹ A család hagyományai arra sarkallták, hogy ne csak a politikai, hanem az egyházi közéletnek is tevékeny szereplője legyen. Az evangélikus egyházban sokszor fontos

pozíciókat töltöttek be a rokonai: apai nagyapja, báró Radvánszky Antal 1879-től 1881-ig a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője volt.¹⁰ Később egy másik közeli rokon, báró Prónay György állt e szolgálati helyen.¹¹

A család hagyományai arra sarkallták, hogy ... az egyházi közéletnek is tevékeny szereplője legyen.

Világi feladatok

Már fiatal korában tevékenyen kapcsolódott be a hazai közéletbe. Mindössze 25 éves korától, 1905-től a Főrendház tagja, majd jegyzője lett.¹² Tisza István bizalmas híveinek a sorába tartozott ekkor, és az általa vezetett Szabadelvű Párt, később a Nemzeti Munkapárt tagja volt. Ez

4 Berend T. Iván: *Válságos évtizedek. Közép- és Kelet-Európa a két világháború között*. Budapest, 1983, Gondolat, 37.

5 –y –s: Báró Radvánszky Béla, az új koronaőr. *Vasárnapi Ujság*, 1895. január 27. 49–50. <https://epa.oszk.hu/00000/00030/02134/pdf/02134.pdf> (letöltve: 2022. február 17.).

6 A Magyar Tudósító szerkesztősége (szerk.): *A Magyar Országgyűlés. A Főrendház és Képviselőház tagjainak életrajzi adatai*. Budapest, 1906, Jókai Könyvnyomda. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_Almanach_1906-1910_2/?pg=142&layout=s (letöltve: 2022. február 17.).

7 D. Raffay Sándor: *Önéletrajzi feljegyzések*. 8. EOL Raffay-hagyaték.

8 *Magyar életrajzi lexikon...* (3. jz.).

9 Szépfalusi István (vál.): Ordass Lajos: *Válogatott írások. Folytatás*. Budapest, 1998, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 461.

10 Czenthe Miklós: Koronaőr és egyetemes felügyelő. Báró Radvánszky Albert (1880–1963) emlékezete. *Evangélikus Élet*, 2007. augusztus 19–26. 5.

11 Barcza Béla: Ő is Radvánszky volt. Báró Radvánszky Albert (1880–1963). *Evangélikus Élet*, 2005. december 18. 10.

12 http://kerekharaszt.hu/jold/downloads/radvanszky_albert_1880_1963.pdf (letöltve: 2022. február 17.).

volt az egyetlen párttagsága,¹³ de az I. világháború után is közeli kapcsolatot ápolt a legfelsőbb politikai körökkel. Lojalitása nem volt kérdéses, így komoly feladatokat kapott. Csak felsorolás-szerűen említek meg ezek közül néhányat.

– 1927-ben a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagja lett mint az evangélikus egyház egyetemes egyházi és iskolai felügyelője.¹⁴

– 1935-től a felsőház egyik alelnöke volt.¹⁵ E

minőségében elnökölt 1938. augusztus 18-án az I. (Szent) István halálának 900. évfordulója alkalmából Székesfehérvárra kihelyezett ünnepi országgyűlésen, ahol az egyetlen napirendi pont az államalapító királyunk emlékét megörökítő törvény megalkotása volt.¹⁶

– 1942. szept. 29-én a Felsőház képviselőjében jelen volt gróf Teleki Tibor protestáns koronaőr gyömrői temetésén.¹⁷ Radvánszkyt nem sokkal később az ő helyére választották meg, báró Perényi Zsigmond katolikus koronaőr mellé.¹⁸ Ezt a tisztét 1944-ig töltötte be.¹⁹

– 1943-tól részt vett a Kállay-kormány szervezkedésében, amely országunk háborúból való kiugrását és a különbéke megkötését készítette elő.²⁰ Erről azonban azon a hivatkozáson kívül, amit id. Fabiny Tibor írt le egy munkájában, jelenleg alig tudunk valamit. Hogy reális-e ez a leírás? Mindenképpen, hiszen Radvánszky lojalitása nem volt kérdéses, ráadásul a hazai evangélikus egyház vezetőjeként szerteágazó egyházi kapcsolatrendszere volt, főleg a protestáns országokban. Id. Fabiny Tibor munkájában olvasunk arról, hogy Radvánszky titkos tárgyalásokat folytatott Magyarországon svéd diplomatákkal, de ennél többet nem írt.²¹ Jelenleg két dolgot mondhatunk el: egyrészt Radvánszky szoros kapcsolatban állt azzal a svéd Valdemar Langlet-val, aki ekkor hazánkban tanított mint idegen nyelvi lektor, és a zsidómentésben volt kulcsfontosságú szerepe. Radvánszkynek rajta és a svéd nagykövetségen keresztül lehettek még kapcsolatai diplomatákkal.

Lojalitása *nem volt kérdéses, így komoly feladatokat kapott.*

13 Czenzhe: *Koronaőr és egyetemes felügyelő...* (10. jz.).

14 *Magyar Távirati Iroda Hírei. Napi hírek. Napi tudósítások.* 1927. január 28. 9. kiad. 12 óra 10 perc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1927_01/?pg=579&layout=s (letöltve: 2022. február 17.).

15 *Magyar életrajzi lexikon...* (3. jz.).

16 *Magyar Távirati Iroda. Pro Domo.* 1938. augusztus 18. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ProDomo_1938_1939/?pg=25&layout=s (letöltve: 2022. február 17.).

17 *Magyar Távirati Iroda Hírei. Napi hírek. Napi tudósítások.* 1942. szeptember 29. 15. kiad. 14 óra 5 perc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1942_09_2/?pg=531&layout=s (letöltve: 2022. február 17.).

18 *Báró Radvánszky Albert Koronaőr Választás 1942 December.* <http://www.youtube.com/watch?v=jXsOTMV-gHA> (letöltve: 2022. február 17.).

19 Tóth-Szöllös Mihály (szerk.): *Evangélikus arcképcsarnok.* Budapest, 2002, Evangélikus Sajtóosztály, 122.

20 (Id.) Fabiny Tibor: *Negyed századon át volt egyetemes egyházi és iskolai felügyelőnk báró Radvánszky Albert. 1880–1963.* In *Evangélikus Naptár az 1993. évre.* Budapest, [é. n.,] A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 61.

21 Fabiny: *Negyed századon át...* (20. jz.), 61.

A másik, amit bizonyosan tudunk, hogy 1943-ban elkezdtek szervezni a stockholmi magyar nagykövetségen egy lelkesítő állást, amelyre Ordass Lajost – a bányai kerület későbbi püspökét, ekkori kelenföldi lelkesítő – akarták felkérni. Nyilvánvalóan nagyban megkönnyítette volna Radvánszky feladatát, ha megbízható embere van egy semleges országban. Végül a belügyminisztériumban megbuktatták a próbálkozást Ordass alkalmatlanságára hivatkozva.²² Ennél többet azonban jelenleg nem tudunk Radvánszkyról a különféle érdekekben tett erőfeszítéseiről. A külügyminisztérium iratai közt még sok érdekes adat lehet, hiszen Radvánszky több olyan úttjáról van ismertünk, melyeket semleges országokba tett ezekben az években.

Egyházi feladatok

A fentebbi néhány példa is bizonyítja, hogy az első világháború után Radvánszkyról világi feladatai is maradtak, a legfontosabb mégis az vált, hogy a Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház egyetemes egyházi és iskolai felügyelőjévé választották meg (1923), amely tisztségbe Raffay Sándor iktatta be²³ a Deák téri evangélikus templomban. Ettől kezdve bármilyen közfeladatot vállalt, mindig megmaradt egyházfelügyelőnek. Az identitását határozta meg ez, nem pedig lehetőséget látott benne, mintha ugródeszka lenne a világi hatalom megszerzésére. 1923. március 22-én állt szolgálatba.²⁴ Nem véletlenül választották őt, hosszú ideje benne volt az egyházi közéletben. Az 1913-as névtár szerint a pesti magyar és német egyház közös

a[z] Evangélikus Egyház
egyetemes egyházi és iskolai felügyelőjévé
választották meg

képviselőtestületének a magyar egyház által delegált tagja,²⁵ és a Pestmegyei Evangélikus Egyházmegye Gyámintézetének vezetőségi tagja volt.²⁶ Ez a névtár egyházközségi felügyelőnek is nevezi, de azt nem írja, hogy hol töltötte be e tisztséget.²⁷ Az 1929-es dunáninenni

kerületi névtárban²⁸ és az 1940-es egyetemes névtárban Egyházasdengeleg egyházközség gyülekezeti felügyelőjeként említik.²⁹ Lehetséges, hogy 1913-ban Egyházasdengeleg leánygyü-

22 Szépfalusi István (szerk.): Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 148–149.

23 H. Gaudy László: *Raffay Sándor*. Gépelt emlékirat. 239. Raffay-hagyaték, EOL, Kézírónyvtár, Kéziratok.

24 Tóth-Szöllős (szerk.): *Evangélikus arcképcsarnok...* (19. jz.), 122.

25 *Az ág. hitv. ev. egyház Egyetemes Névtára 1913*. [H. n.,] 1913, Libertas Könyvnyomda, 34.

26 *Az ág. hitv. ev. egyház...* (25. jz.), 239.

27 *Az ág. hitv. ev. egyház...* (25. jz.), 42.

28 Kirchner Rezső (összeáll.): *A Dunáninenni Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület névtára 1929*. Budapest, 1929, Ifj. Kellner Jenő Kő- és Könyvnyomdája, 32.

29 *A Magyarországi Evangélikus Keresztény Egyházegyetem Névtára*. Győr, 1940, Baross Nyomda – Uzsaly és Koncz (Harangszó nyomdája), 66.

lekezetének, a herédi gyülekezetnek volt a megbízott felügyelője. A névtár erről semmit nem ír, de Heréddel való szoros kapcsolatát igazolja, hogy ő adományozta a herédi templom Lutherórszával díszített oltárterítőt és oltári edényeit, valamint a különleges kiállítású Bibliáját.³⁰ Az 1920-as évek elején a Budapesti Evangélikus Egyházmegye másodfelügyelőjeként,³¹ továbbá az Országos Luther Társaság elnökeként is rendszeresen részt vett az egyházi életben.³²

Az egyetemes felügyelői tisztséget 25 éven át töltötte be (1923–1948). Nagyon nehéz feladatot kapott: az I. világháború alatti és utáni zűrzavaros állapotokat helyre kellett hozni. Sem az emberek szívében-lelkében lévő káosz és bizalmatlanság, sem Magyarország nemzetközi, belpolitikai és gazdasági helyzete nem volt igazán alkalmas a nyugodt, alkotó munkára. Jellemző példa a világháború végi elképesztően zaklatott állapotokra, hogy a Tanácsköztársaság idején a Deák téri evangélikus templomból, Raffay Sándor bányakerületi püspök szolgálati helyéből színházat akartak kialakítani.³³ Mindeközben a veszteségek óriásiak voltak. Az I. világháború előtti magyarországi lelkészképzést alapjaiban kellett átszervezni, mert a korábbi három evangélikus teológiából egyedül a soproni maradt itthon, a pozsonyi és az eperjesi Csehszlovákiához került,³⁴ akárcsak az eperjesi jogakadémia,³⁵ míg a Lelkészképző Főiskolát Romániához csatolták. A háború előtti 25 középfokú evangélikus intézményből 8 maradt hazánkban, a 6 tanítóképzőből pedig csak 2. A világháború előtti 1,3 millió evangélikus vallású emberből 485 ezer maradt meg a trianoni határokon belül, a korábbi 770 egyházközségből pedig mindössze 286.³⁶ A veszteségek listáját további diakóniai intézmények gyarapították, mint a Torzsai Árvaház és Konfirmendus Otthon is.³⁷

Az egyetemes felügyelői tisztséget 25 éven át töltötte be

30 http://kerekharaszt.hu/jold/downloads/radvanszky_albert_1880_1963.pdf (letöltve: 2022. február 18.).

31 H. Gaudy: *Raffay Sándor...* (23. jz.), 239.

32 *Magyar Távirati Iroda Hírei. Napi hírek. Napi tudósítások.* 1922. december 4. 21. kiad. 22 óra 50 perc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1922_12_1/?pg=78&layout=s (letöltve: 2022. február 18.).

33 *50 év távlatából. Dr. Raffay Sándor püspöknek, a Magyarországi Evangélikus Lelkeszek Egyesülete elnökének visszaemlékezései.* Budapest, 1944, Magyarországi Evangélikus Lelkeszek Egyesülete, 15.

34 *50 év távlatából...* (33. jz.), 9.

35 Novák István: Miskolc egykori főiskolája: az evangélikus jogakadémia In ifj. Schneller Károly (összeáll.): *Emlékezés a Miskolci Evangélikus Jogakadémia tanáira.* Sajtó alá rendezte Boleratzky Loránd. Budapest, 1995, Ordass Lajos Baráti Kör, 8.

36 Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon. Szent Istvántól napjainkig.* Budapest, 1997, Korona Kiadó, 198.

37 *A Bányai Ágost. Hiv. Ev. Egyházkerület 1920. október 7-én Budapesten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* Budapest, 1920, Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája, 9.

Egyházfelügyelői szolgálat

Ebben a helyzetben kellett 1923 után újraindítani az egyházi életet és kialakítani a működőképes keretet. Radvánszky nagy munkát végzett az egyház gazdasági és világi vezetésében, tevékenyen részt vett a korszak ügyeinek rendezésében, a többi protestáns egyházzal való kapcsolattartásban. Egy életrajzi munka keretei nem teszik lehetővé a korszak tüzetes bemutatását, de néhány fontos példát említhetünk:

nagy munkát végzett az egyház gazdasági és világi vezetésében,

Felsőoktatási intézmények. Mint egyetemes felügyelő volt jelen a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Sopronba kihelyezett teológiai fakultásának ünnepélyes megnyitóján, és mondott üdvözlőt az evangélikus

egyház nevében 1923. november 11-én.³⁸ Bár a teológia helyének elrendezésében még nem vett részt, de a teológusotthonnak és a fakultás épületének a felépítésében – előbbi 1929. október 12-ére,³⁹ utóbbi 1930. november 14-ére készült el⁴⁰ – már döntő szerepet vállalt. Ennek is köszönhető, hogy 1929. október 13-án, a soproni teológiai fakultás épületének alapkövetételekor a pécsi Erzsébet Tudományegyetem díszdoktorává avatták Geduly Henrik, Kapi Béla és Raffay Sándor evangélikus és Ravasz László református püspökökkel együtt.⁴¹ Az Eperjesről Miskolcra áttelepített jogakadémia működtetésében és színvonalának háború előtti szintre emelésében is tevékenyen részt vett. E nagy múltú intézményt Eperjesi Kollégium néven 1667-ben alapították, majd sok viszontagság között az 1861–62-es tanévtől folyamatos volt a képzés, az első világháború előtt már 8 tanszékkel.⁴² Mivel 1918 őszén a csehszlovák állam Eperjesen csak a főgimnázium létét engedélyezte, a jogakadémia hontalanná vált. Miskolc város fogadta be az intézményt teljes körű jogutódként az eperjesi tanítóképzővel együtt.⁴³ Az egész intézmény átköltöztetéséről persze nem volt szó, mert Eperjesen maradt a jogakadémia egész felszerelése: a 15 000 kötetes kollégiumi nagykönyvtár, a 14 000 kötetes Szirmay-könyvtár, a 6000 darabos éremgyűjtemény, a jól felszerelt szertárak, a jól működő pénzügyi struktúrát lehetővé tevő alapítványok stb. Mégis alig fél évvel a menekülés után, 1919. március 15-én újra elkezdődött a tanítás, bár az anyagi helyzet a háborút követő években nagyon nehéz volt.⁴⁴ Mis-

38 Kiss Jenő (összeáll.): *Visszapillantás a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának húsz éves történetére (1923–1943)*. Pécs, 1943, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Péccsett, 10–11.

39 Kiss: *Visszapillantás...* (38. jz.), 28.

40 Kiss: *Visszapillantás...* (38. jz.), 13–17.

41 A Pécsi Egyetem díszdoktorainak névsora: <https://pte.hu/hu/egyetemunk/kivalosagaink/diszdoktorok> (letöltve: 2022. február 18.).

42 *A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Miskolci Jogakadémiájának 1930–31. tanévi almanachja*. Miskolc, 1931, Ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 5–8.

43 Novák: *Miskolc egykori főiskolája...* (35. jz.), 8.

44 *A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület...* (42. jz.), 9.

kolc város és a Tiszai Evangélikus Egyházkerület azonban szoros összefogással megteremtette az új intézmény pénzügyi feltételeit és felszereltségét is állandóan bővítette, így a jogakadémia 10 tanszékkal működött ebben az időszakban.⁴⁵

A törvényi keretek változtatása. A Magyarországi Evangélikus Egyház e korszakban Budapesten tartotta legfontosabb zsinatát, amely 1934. november 10-től 1937. november 9-ig ülésezett. Ezen báró Radvánszky Albert elnökölt. Ekkor mondták ki azt az alapelvet, hogy a magyar evangélikus egyház tanításának legfontosabb alapja a *Konkordiakönyv*, és ekkor teremtették meg a zsinati-presbiteriális egyházalkotmány alapját azzal, hogy egyházmegyei és egyházkerületi szinten is létrehozták a presbitériumokat. Így már nemcsak egyszemélyi vezetés volt a különböző közigazgatási szinteken. Ahol korábban a püspök vagy az esperes szava döntött, ott a gyülekezetek (az egyházmegyei presbitériumban), illetve az egyházmegyék képviselői (az egyházkerületi presbitériumban) is beleszólást kaptak az érdemi munkába. Végül a zsinat a világi vezetés mellett a lelki vezetésnek is nagyobb súlyt adott azzal, hogy a szolgálatára nézve rangidős püspököt nevezte ki az egyetemes és egységes lelkigondozás irányítójává.⁴⁶

Háborús kihívások. 1942-ben Kapi Béla rangidős püspökkel karöltve sikerrel tudtak szembeállni a német nyomással, amely a legértékesebb magyarországi evangélikus kincsek, a Luther-végrendelet eredeti példányának német kézbe adásáért indult el.⁴⁷ Még Adolf Hitler is próbált nyomást gyakorolni a magyar kormányra, de nem járt sikerrel: Luther végrendelete hazánkban maradt.⁴⁸ A háború másféle nehézségeket is hozott. Az elképesztően zavaros hazai állapotokat jól mutatja, hogy 1943. december 3-a után közel három és fél éven át nem sikerült az évenkénti egyetemes közgyűlést megtartani, sőt amikor a front kettévágta az országot, gyakorlatilag kettészakadt az evangélikus egyház, annyira lehetetlenné vált az átjárás. Ekkoriban két külön egyházi kormányzatot kellett létesíteni.⁴⁹ A zsidómentésben is aktívan közreműködött az evangélikus egyház. A fellelhető források alapján két irányvonalát látjuk ennek. Egyrészt a hivatalos tiltakozásokat. 1944-ben – amikor a deportálások megindultak – báró Radvánszky Albert egyetemes felügyelő és Kapi Béla püspök a református egyház képviselőivel közösen megfogalmaztak egy memorandumot, amellyel felkeresték Sztójay Döme miniszterelnököt, hogy állítsák le a vonatokat. 1944. jún. 25-én pedig közös protestáns pásztorlevelet írtak, de

már nemcsak egyszemélyi vezetés volt a különböző közigazgatási szinteken.

A zsidómentésben is aktívan közreműködött az evangélikus egyház.

45 Novák: *Miskolc egykori főiskolája...* (35. jz.), 8.

46 Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945.* Budapest, 1985, Gondolat, 247–248.

47 Fabiny: *Negyed századon át...* (20. jz.), 61.

48 Botta István: D. Báró Radvánszky Albert. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 1990. szeptember. 34.

49 *Radvánszky Albert utolsó...* (1. jz.)

a felolvasását megtiltotta a Sztójay-kormány.⁵⁰ Másrészt pedig volt nemhivatalos útja is a mentésnek. Az evangélikus egyházban a lelkészek és a világi tisztségviselők közül sokan próbáltak segíteni. Közülük Sztéhlo Gábor és Keken András munkásságát dolgozták már fel. Mindkettőjüket joggal választották a Világ Igazai közé, emléküket Jeruzsálemben a Jad Vasem intézet emlékfá ültetésével örökítette meg. Az általuk megmentett emberek nagy száma azonban kizárja annak a lehetőségét, hogy magánakció lett volna a kezdeményezésük. Elég arra gondolni, hogy Keken András támogatás nélkül bizonyára nem tudott volna háborús helyzetben 3000 embernek a keresztleveléhez elegendő papírt szerezni. Radvánszky esetén a Protestáns Segélyiroda munkássága érdekes. Az evangélikus, a református és további kisegyházak képviselőiből alakult intézmény vezetője volt, ahol rengeteg üldözöttnek – főleg zsidó származásúaknak – állítottak ki svéd igazolványt, ezzel megmentve őket az elhurcolástól. Ordass az *Önéletrajzi írásokban* Valdemar Langlet 1946-ban Stockholmban megjelent könyvére hivatkozik, amelyből le is fordított egy részletet. Langlet azt mondja, hogy Radvánszky kiemelkedően jó munkát végzett.⁵¹ 1944 őszén báró Radvánszky Albert Raffay Sándor bányakerületi püspökkel karöltve mindent megtett, hogy Budapestet nyílt várossá nyilvánítsák. A Szálasi-féle vezetés erre csak akkor lett volna hajlandó, ha cserébe legitimnek ismerik el őket, ezt azonban sem Raffay, sem Radvánszky nem vállalták.⁵² Valószínű azonban, hogy semmit nem változtatott volna a tényleges helyzeten, ha Szálasiék vállalnák a város nyílttá tételét, mert a német hadvezetés erről hallani sem akart.

A háború után

1945 után teljesen más világ következett. Nem a nyomás változott meg – hiába szorították ki Magyarországról az egyik szélsőségesen emberiség- és keresztényiségellenes rendszert (a nácizmust), a helyére másik jött (a kommunizmus) –, hanem az ország vezetése került a korábbi konzervatív értékrendű kormányzattól egy szélsőséges alapokon álló csoport kezébe, akik minden segítséget megkaptak hatalmuk kiépítéséhez a hazánkban állomásozó Vörös Hadseregtől

és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi vezetőjétől, Kliment Vorosilov marsalltól. Ennek hamar megmutatkoztak a jelei.

Az egyházak vezetői nem találtak semmilyen

megértésre az új rendszerben, a korábbi segítő szándék teljesen eltűnt. Lehetetlen volt egyezséget kötni, csak az állami diktátumokat fogadhatták el. Azokat, akik ezt nem akarták megtenni, kíméletlenül félreállították. Komoly kihívások terhelték meg ekkor az evangélikus egyházat,

1945 után teljesen más világ következett.

50 Mirák Katalin (szerk.): *Lámpás az oltár zsámolyán. Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról.* Sopron, 2004, Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) és Kollégium, 479–480.

51 Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások...* (22. jz.), 140.

52 Böröcz Enikő: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958).* 1. köt. Budapest, 2012, Luther Kiadó, 44.

elsőként a svábok kitelepítése. A potsdami konferencia határozatai alapján az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletére⁵³ 1946 januárjától hazánkból mintegy 200 000 német nemzetiségű embert deportáltak a szovjet megszállási övezetbe. Közöttük számosan voltak egyszerű magyar evangélikus egyháztagok is, akiknek semmi köze nem volt a háborúhoz. Radvánszky Albert és Ordass Lajos újonnan megválasztott bányakerületi püspök hiába nyújtottak be az ezt követő két évben többször is tiltakozó dokumentumot a magyar szerveknek, teljesen hatástalan maradt. Csakúgy, mint az egyházi iskolák államosítása elleni küzdelem is.⁵⁴

1948-tól azonban Radvánszky Albert még nehezebb élethelyzetbe került: immár nemcsak az egyházát, hanem őt magát is támadták. A Gazdasági Rendőrségi Ügyosztály (GRÜ) koholt vádakkal – valutaüzérkedéssel – illette Ordass Lajost, az uzsorabírósági különtanács kezdte tárgyalni az ügyet Budapesten.⁵⁵ A vád báró Radvánszky Albert egyetemes felügyelőt és Vargha Sándor egyetemes főtitkárt is megnevezte mint tettestársakat.⁵⁶ Az új hatalomnak – amely ekkoriban gyorsította fel Magyarország bolesevizálását – csak terhet jelentettek az olyan emberek, akik ellenálltak, és volt hatalmuk arra, hogy befolyásolják a társadalom egy bizonyos rétegét. Mivel másként nem találtak fogást rajtuk, köztörvényes bűncselekmény elkövetésével vádolták meg őket. Radvánszky ügyét végül, mivel a tárgyaláson szívrohamot kapott,⁵⁷ elkülönítették a többiekétől. Ekkor ugyan szabadlábra helyezték, de ellenőrzés alatt tartották.⁵⁸ Amikor stabilizálódott az állapota 1948 októberében, újra őrizetbe vették, bár – az állapotára tekintettel – nem szállították rabkórházba. Ezek után Radvánszky visszavonultan élt a Fébé hűvösvölgyi anyaházában, ahol élete hátralevő részét egy kis szobában töltötte.⁵⁹ Végül 1950 legelejen az igazságügyi miniszter írásban kiadott rendelkezése folytán megszűnt az eljárás Radvánszky ellen, aki így végleg visszanyerte személyes szabadságát.⁶⁰

immár nemcsak az egyházát, hanem őt magát is támadták.

köztörvényes bűncselekmény elkövetésével vádolták meg őket.

53 <http://vmek.oszk.hu/02100/02185/html/267.html> (letöltve: 2022. február 19.).

54 Fabiny: *Negyed századon át...* (20. jz.), 61. és Botta: *D. Báró Radvánszky Albert...* (48. jz.).

55 Gyarmati György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban. *Rubicon*, 2001. 3. szám. 6.

56 S. v. Ordass Lajos, Wolf. In Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon* (3. jz.). <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC11371/11469.htm> (letöltve: 2022. február 19.).

57 Radvánszky szívrohama miatt elhalasztották az Ordass per holnapi tárgyalását. A beteg vádlottat a Rókusba vitték. *Világ*, 1948. október 1. 3.

58 Radvánszky Albertet betegsége miatt szabadlábra helyezték. *Hírlap*. 1948. október 1. 3.

59 Czenhe: *Koronaőr és egyetemes felügyelő...* (10. jz.).

60 *Dr. Farkas Mária levele az államügyészséghez 1950. február 21-én.* EOL Radvánszky-hagyaték.

Utolsó évek

Nem sokkal a szívrohama után már intenzíven levelezett. A hangulatáról a Kapi Bélával váltott levele árulkodik. Kapi 1948. október 15-én keletkezett az írását, megköszönve a korábbi sok éves közös szolgálatot, valamint lelki támogatásáról és imádságairól biztosította. Radvánszky válaszelevele pontosan egy hónappal a szívrohama után 1948. okt. 29-én kelt, és a legkevésbé sem kelti dühös ember benyomását. Sokkal inkább egy olyan arisztokrata rövid választ látjuk, akit arra neveltek, hogy a hidegvérét és a méltóságát soha semmilyen körülmények között ne veszítse el.⁶¹ Pedig nem élhetett nyugodtan, a mindennapi hírekben szembesülnie kellett a ténnyel, hogy minden széthullik, amiért egy életen át dolgozott, amikor az állam több mint 400 népiskolát, a jogakadémiát, 11 gimnáziumot, 3 tanítóképzőt és 11 internátust vett el az evangélikus egyháztól.⁶² Meg kellett érnie, hogy 1949-ben dr. Reök Iván főorvost, a Magyar Orvos Szövetség alelnökét választották meg egyetemes felügyelőnek.⁶³ Végül az Evangélikus Egyházegyetem Nyugdíjintézete – amelynek korábban ő maga is volt világi elnöke – hosszú szolgálatára való tekintettel 1951. május 1-jei határidővel nyugdíjazta.

Még megérhette egyházi rehabilitációját. 1956. október 23-a után a forradalom az egyházakban is ideiglenes átrendeződést hozott, melyet aztán a Kádár-kormány megint visszarendezett, de Radvánszky rehabilitációját már nem kezdték ki, az véglegessé vált. Őt, mivel nem vállalta

Még megérhette egyházi rehabilitációját.

újra az egyetemes felügyelői szolgálatot, már nem kellett ismét félreállítani. A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Tanácsa 1956. december 11-én tartott ülésén foglalkozott az

egyházi rehabilitációs ügyekkel. 1957. március 15-i keltezéssel küldték el Radvánszky számára az ülésnek a kivonatát, valamint egy személyes hangú köszönőlevelet is, amelyben megkapta a korábbi „Egyetemes Felügyelő Úr!” megszólítást. A kivonat a határozatról szólt, miszerint őt is felmentették, a levélben pedig megállapították, hogy felügyelői tisztségéről való lemondása kényszer hatása alatt történt, valamint elismerték, hogy még ezzel is egyháza érdekeit akarta szolgálni. Megkövették Radvánszky Albertet, és köszönetet mondtak neki a korábbi több évtizedes hűséges egyházi szolgálatáért.⁶⁴ A levelet az ekkorra már szintén rehabilitált és a püspöki tisztséget ideiglenesen újra elfoglaló Ordass Lajos és Mály Zoltán egyetemes felügyelőhelyettes írták alá.

Báró Radvánszky Albert 1963. február 5-én itt hunyt el a Fébé kis szobájában. 1963. február 12-én a család farkasréti kriptájában temették el,⁶⁵ de ezen az eseményen csak kevesen vettek

61 *Kapi Béla levele 1948. okt. 15-én és Radvánszky válasza 1948. okt. 29-én.* EOL Radvánszky-hagyaték.

62 Botta: *D. Báró Radvánszky Albert...* (48. jz.).

63 *Lámpás az oltár számolyán...* (50. jz.), 919.

64 *A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Tanácsa rehabilitációs határozatának a kivonata és a mellékelt levél.* 907-6/2/1956-os irat. EOL Radvánszky-hagyaték.

65 Fabiny: *Negyed századon át...* (20. jz.), 61.

részt. Azért is, mert csupán február 17-én adtak hírt a haláláról és a temetéséről az *Evangélikus Életben*, pedig már abban az időben is hetilapként jelent meg.⁶⁶ Az államhatalomnak nem volt szüksége arra, hogy egy korábbi nagytekintélyű és népszerű ember temetésén túlságosan sokan vegyenek részt, és akarva-akaratlanul emlékezzenek arra, hogy van ellenállás a kommunizmussal szemben.

Lezárás

Báró Radvánszky Albert élete jól példázza a változásokat, amelyeket a XX. század hozott. Amikor született, egy regionális nagyhatalom főnemese volt. Amikor 83 évvel később elhunyt, egy szuverenitását veszített kis ország volt a hazája, amely túl az 1956-os vereségen már csak azon a pályán haladhatott, amelyet a Kremlben meghatároztak. És itt egyszerű polgárként, szinte névtelenségben kellett élnie. Az ilyen erejű változások közben azonban mindig kiderül egy emberről, hogy milyen a tartása. Radvánszky személyével kapcsolatban még sok feltáratlan kérdésünk van, de a figyelmünkre mindenképp érdemes annak alapján, amit eddig tudunk róla.

*itt egyszerű polgárként,
szinte névtelenségben kellett élnie.*

”

Két óra után tértünk vissza az egyetemes székházba, ahol ... elhatároztuk, hogy Radvánszky egyetemes felügyelő huszonöt éves szolgálata csendes megünneplésétől eltekintünk, mivel Rákosi kijelentette, hogy ezt tüntető kihívásnak minősítenék. Radvánszkyknak a megbecsülő szeretet kinyilvánításával nem akarnánk kellemetlenséget okozni. ...

Radvánszky erélyesen tudomására adta *(ti. Mihályfi Ernőnek szerk.)*, hogy ő csak akkor megy el, ha elnöktársával együtt mehet. *(ti. a tárgyalásra szerk.)*

Radvánszkyval végzetesen magunkra maradtunk.

Mikor a pásztorlevél-tervezet tárgyalásába kezdtünk, ... Radvánszky erélyére mégis létrejött a megállapodás.

Radvánszky kifejtette: csak a zsinat dönthet, mivel az nincsen egybehívva, nem ismerjük embereit, bajos határozatainak elébe vágni.

(Részletek Ordass naplójából. 88. 111. 115. 120. 123.)

66 Halálózás. *Evangélikus Élet*. 1963. február 17. [4.]

Szentágothai János lelki-szellemi hagyatékából

Az alábbi szemelvények forrása a Réthelyi Miklós szerkesztette *Egy magyar demokrata. Szentágothai János politikai hitvallása* címmel 2014-ben megjelent kötet (Budapest, Holokauszt Emlékközpont). A könyv összeállítója Réthelyi Miklós egyetemi tanár, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság elnöke, az egyetemi katedrán Szentágothai János utóda, családi kapcsolatában veje és hagyatékának gondozója. A kötet válogatás Szentágothai János előadásaiból, újságokban megjelent cikkeiből, a vele készült interjúkból, levelezéséből, parlamenti beszédeiből, a parlamenti viták során elhangzott hozzászólásaiból. A könyvet a Holokauszt Emlékközpont adta ki, és könyvárusi forgalomba nem került. Ezért van jelentősége annak, hogy legalább az alábbi, címszavak mellé rendelt részletek tegyenek ismertté valamit abból, ami maradandó érték Szentágothai János lelki-szellemi hagyatékában.

könyvárusi *forgalomba nem került.*

Szentágothai János orvosprofesszor 1912. október 31-én született Budapesten. A Német Birodalmi Iskolában 1930-ban érettségizett, orvosi diplomát a Magyar Királyi Pázmány Pé-

ter Tudományegyetem Orvosi Karán szerzett 1936-ban. Anatómusként Lenhossék Mihály, majd Kiss Ferenc, az Anatómiai- és tájbonctani Intézet egymást követő igazgatói mellett dolgozott. Schimert családi nevét 1940-ben magyarosította Szentágothaira. Nevének megváltoztatásával erdélyi szász származását nem akarta eltagadni, de a náciizmus elleni gyűlöletből és szegyenkezésből német nevével nem akart tovább élni. 1944 őszén katonai szolgálatra hívták be, a Nagyváradi Katonakórház orvosaként Németországban amerikai fogságba került. Hadifogsága idején a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem a megüresedett Anatómiai Tanszék élére hívta meg. A tanszéket 1946-ban történt hazatérése után foglalta el, 1947-ben lett egyetemi tanár. 1963-ban a Budapesti Orvostudományi Egyetem Anatómiai Intézetének vezetését vette át. A Magyar Tudományos Akadémiának 1948-ban levelező, 1967-ben rendes tagja lett, 1976–1985 között elnöke volt. 1950-ben Kossuth-díjat kapott, számos külföldi akadémiai tagsága mellett a Szovjet Tudományos Akadémia, az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia, az Angol Királyi Természettudományos Társaság (*Royal Society*), valamint a vatikáni Pápai Tudományos Akadémia is tagságával tüntette ki.

Politikusi működése során 1985-ben az Elnöki Tanács tagja lett, majd képviselő a rendszerváltást megelőző szocialista országgyűlésben. 1990-től a Magyar Demokrata Fórum országos listájának 2. helyén végzett képviselői munkát a rendszerváltást követő első országgyűlésben. 1990-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat vezetését vette át. 1994. szeptember 8-án, tudományos munkájának betetőzésének tekintett kéziratán dolgozva, 82. születésnapja előtt néhány héttel váratlanul elhunyt. Egy évvel korábban életrajzát így foglalta össze: „Életem fő célkitűzése és törekvése csak az volt, jó agykatónak, a 20. század végi értelemben kultúr-

embernek és a történelmi körülményeink között tisztességesnek, de mindenkifelett kereszténynek maradni.”

Önarckép

„Mitől félek? Kizárólag önmagamtól. Az embernek egyetlen igazi ellensége van és ezt minden reggel láthatja borotválkozás közben, ha férfi, vagy szépítkezésnél, ha nő; ti. a tükörben.” (55; Szentágothai János válasza a Vigília körkérdésére, 1990)

Mitől félek? Kizárólag önmagamtól.

„Az az ember boldog, aki saját magát el tudja fogadni. Sok ostobaságot csináltam, a legnagyobb az volt, hogy nem mentem el külföldre, amikor lehetett volna. De én Magyarországon akartam egyetemi tanár lenni; ezt azonban most már nem valami dicsérően fogja fel a közvélemény.” (65–66; Kinn a padon, interjú, 1990)

„Én tehát megbocsájtok, mert sokat megértek.” (76; levél, 1991)

Hitvallás

„Ráadásul keresztények is lennénk: legalább is én ehhez való tartozásomat és elkötelezettségemet sohasem tagadtam, de nem rejtettem véka alá sem. Eljárásomat ez indokolja.” (93; válaszelevél, 1991)

Egyházi kötődés

„[...] én, szerény félaktív közlutheránus [...]” (24; levél, 1990)

„Szebeni erdélyi szász édesapám nyomán papíron »ágostai hitvallású evangélikus«-ként születtem Pestújhelyen, a mostani budapesti XV. kerületben. Szüleim ez időben azonban más, a mai szóhasználat szerinti szabadegyházakban működtek, utóbb alapító tagjai voltak a később Kiss Ferenc orvosprofesszor nevével összekapcsolódó

»Keresztyén Testvérgyülekezet«-nek. Hitüknek megfelelően gyermekeiket nem kereszteltették meg. [...] Később, a Biberauer-Bodoky

én, szerény félaktív közlutheránus

család leányával leendő esküvőnk előtt még formai dolgokban szinte szélsőségesen liberális leendő apósom szerint is kívánatos volt »helyzetem rendezése«. Apósom természetesnek vette volna, hogy az evangélikus egyházban nyerjem el a keresztséget, de számomra addigra már közelebb állt Ravasz László, és mint Diákszövetségesnek Bereczky Albert, aki konzekvens és profetikuss fasisztaellenes magatartásával külön is imponált. Így tőle kaptam meg a keresztséget a szükséges (és kínos) formális egyházváltoztatás után. Életem fájdalmas csalódása volt később, hogy az általa hirdetett nagyon is szükséges kollektív bűnbánatot a politikai rendszer ügyesen a maga javára aknáztta ki és sok más tiszta és igaz ember közt Bereczky püspököt is a maga vonalára vitte.

A háború vége után pécsi egyetemi tanárként eleinte presbiter is voltam Nyáry Pál református gyülekezetében, aki kiváló, igazán evangéliumi és evangelizáló hitszónok volt, de időskorában már nehezen tudott tájékozódni a gyorsan romló körülmények között. Utódával, Szamosközy Istvánnal, gyermekeink hitoktatása körül elsősorban feleségem révén kibékíthetetlen ellentét keletkezett, és az akkor lényegesen bátrabb és élénk ifjúsági életet fenntartó Káldy Zoltán evangélikus lelkészhez mentünk át. Ebben akkor még nem is csalódtunk, gyermekeim kiváló hitoktatást és meleg ifjúsági közösséget nyertek, és mi is hűséges tagjai lettünk a pécsi evangélikus gyülekezetnek. E tekintetben tehát legfeljebb nekem lehet bocsánatkérnivalóm a református egyháztól, akkori döntésünk miatt. Még keserűbb csalódásunk volt 1957 után Káldy Zoltán püspökké történt megválasztása utáni magatartása. Valahogy éreztem, hogy ebben a helyzetben nem képes helytállni, könyörögtem is neki, hogy a felajánlott pozíciót ne vállalja el, de rögtön láttam – és sejtettem következményeit – már akkor kiütköző hajthatatlanságának. Hogy aztán mi lett, azt az evangélikus közvélemény úgyis tudja: bár azt nem, hogy maga Kádár János mondotta nekem személyesen e körüli Elnöki Tanácsbeli vitánk után: »Nekem több bajom volt Káldyval, mint Önöknek; mondtam is egyszer: Püspök úr, hagyja csak ránk az ideológiát és mondja híveinek az evangéliumot«. – Nem a kompromisszumokat kérem én számon, ennyire farizeus én sem vagyok, nem lehetett valaki például a Magyar Tudományos Akadémia elnöke bizonyos kompromisszumok nélkül. De azért az »ellenforradalom« szót 1956-tal kapcsolatban, de még a *felszabadulást* sem, pedig ez a nyilas rémuralomból mégis csak felszabadulás volt (csak a többit tudnánk feledni), nem vettem soha a számba vagy tollamra; hogy csak külsőségeket említsek. (40–41; válaszlévlél, 1989)

Egyházbírálat

„A második világháború katasztrófája után a protestáns teológia tradíciói szerint rugalmasan próbált reagálni a politika új eseményeire: előkerült a »bűnbánati«, majd később a »diakóniai« (szolgálati) teológia. Ez rendben is lenne a tekintetben, hogy semmiféle bűnbánat nem elég az 1930-as évek végén és az 1940-es évek végén elkövetett mulasztásaink felett. De nincs rendben, mihelyst az egyházak »önként« lemondanak hitükből folyó oktatási – beleértve iskolákat – és ápolói, az elesetteket gyámolító intézményeiről. Ezeket el lehetett venni, de róluk és lehetséges rekonstrukciójukról (a realitásokon belül) lemondani nem (lett volna) szabad. – Főleg pedig nem mondhat le az egyház alapvető emberi jogok és szabadságok szüntelen követeléséről. Ha már szóba nem lehet (mint ahogy nem lehetett) hozni, legalább ne adjunk segédkezet vagy ideológiai igazolást ezek lábball való taposásához. – Természetesen az egyházaknak nem feladata a napi politikába való beavatkozás, de elveiket képviselniük kell.» (37; beszélgetés Szentágothai Jánossal, 1989)

„Most egy dolgunk van: közös bűnbánattal végérvényesen szakítani mindennel, ami a protestáns egyházakban történt 1948 óta, azaz Ordass Lajos és Ravasz László félreállításától. A világ minden bűnbánata sem elég – jónéhány lelkésznek és egyháztagnak hősi helytállása elle-

nére – a magyar nép 1944–45-ös passzív meghunyászkodása miatt (az »együtműködésről« nem beszélek), de ez nem vezethet a politikai rendszer későbbi törvénytelenégei helyeslésére és részére »erkölcsi bizonyítványok« folyamatos kialakításához. Az egyház legyen valóban *szolgálója* a magyar népnek, de ne szolgálja ki a jogellenesen működő politikát, idejétmúlt ideológiai tudományos világnézetként való propagálását, és főleg ne mondjon le protestáns hitelveink demokratikus hagyományairól, amelyekről a politikai rendszer saját jól felfogott érdekében – és sajnos sikerrel – az egyházvezetés *hierarchizálásával* eltérítette. (41–42; válaszevél 1989)

Erkölcsei szemlélet

„Azt a védekezést, hogy *parancsra tettem*, nem fogadom el. Erkölcstelen parancs végrehajtását még az élet árán is meg kell tagadnia annak, aki továbbra is az ember jelzöt kívánja a maga számára igénybe venni. Amikor 1944 egy sötét november estéjén katonai szolgálatom miatt (orvos-örvezetői rangban) elbúcsúztam feleségemtől és ezután nem látott csecsemő harmadik gyermekemtől, azt mondtam: »Ha azt hallanád rólam, hogy valahol kivégeztek, vagy felkoncoltak volna, akkor azért, mert emberélet ellen irányuló parancsot megtagadtam« (akkoriban persze főként zsidókra vagy katonaszökevényekre gondolhattam). Sem akkor, sem azóta, sem ez idáig nem vállaltam és nem vállalok közösséget bárkivel, aki bármi okból embertársára kezet emelt vagy emel.” (91–92; válaszevél, 1991)

Azt a védekezést, hogy *parancsra tettem*, nem fogadom el.

„A fogantatáskor minden biológiai tényező meghatározott, bár hat és fél napig – tudniillik a pete beágyazódásáig – ez még csak számos bizonytalansági faktórral terhelt lehetőség. Ha lehet valami feladatomban ebben a parlamenti ciklusban, az az abortuszkérdés vitájában való fellépés. Ma a nők többsége alighanem azt hiszi: ha legalábbis egy időpontig rendelkezik a magzata felett, az szabadság. Ki fogom mutatni, hogy az abortuszban a családtervezésbe való bevonásával éppen a férfiak legaljasabb ösztöneinek rabszolgájává teszik magukat. Mégis, ma nem kínálkozik más, mint ésszerű, humánus, a szociológiai, tudományos realitásokat figyelembe vevő kompromisszum. Ám semmiféle jogi csűrés-csavarás nem változtat azon, hogy embert ölünk az abortusszal. Ezzel a típusú emberöléssel azonban ilyen vagy olyan formában együtt él az emberiség. Csak nagyon kell vigyázni, hogy ne csapjuk be magunkat.” (147; beszélgetés Szentágothai Jánossal, 1992)

semmiféle jogi csűrés-csavarás nem változtat azon, hogy embert ölünk az abortusszal

Hit és tudomány

„Az ateizmus ugyanúgy, mint az ellenkezője, tudományosan nem bizonyítható, Persze, mert a tudomány nem, hogy felelni nem tud, de ebben a kérdésben releváns kérdéseket sem tud feltenni.” (26; levél, 1989)

„A tudományos megismerés előrehaladása nem szükségszerűen vonja maga után az értelmiség elfordulását a keresztény (vagy akár zsidó) hittől. Sőt, fordítva, a tudomány legújabb felismerései legalább annyit biztosan mutatnak, hogy nem ellentétesek vallásunk valódi képzeivel. De ehhez a keresztény (és zsidó) teológiának vállalnia kell a mai kor tudományos kihívását: de nem úgy, hogy irracionális vallási fundamentalizmusokba menekül, hanem ellenkezőleg, képzetrendszerébe (ha nem is nyilvános szóhasználatába) beolvasztja a legújabb elemi fizikai, kozmológiai, evolúciótani, és agyműködés-pszichológiai felismeréseket.” (36; beszélgetés Szentágothai Jánossal, 1989)

„Pont mi, keresztények nem tudnánk felismerni, hogy az ún. létező szocializmus (bolsevizmus) éppen úgy vallás volt sokak számára, mint nekünk keresztény vagy zsidó hitünk. Ők persze azt hitték, ez a tudományos világnézet. – Sokan az ún. mai liberális táborból is abban a tévhitben élnek, hogy az ateizmus vagy agnoszticizmus tudományosabb, mint valamilyen vallásos hit. Ez persze ostobaság, mert tudomány és ideológia két teljesen különálló világ. A tudományban lehet bizonyítani vagy cáfolni – ezt is rendszerint csak időlegesen, mert a tudomány fejlődik, és ami ma bizonyítottnak tűnhet, az holnap már nyilvánvalóan hamis. A lét végső kérdéseit: mire való ez az egész világegyetem, mire való vagyok ebben én, és mindennek van-e értelme, a tudomány fel sem vetheti, mert megismerési mechanizmusa más. E kérdésekről a vallások vallanak és e tekintetben a marxizmus-leninizmus is vallás volt, csak a történelemben ritka kivételként egy olyan vallás, ami százegynéhány éven belül önmagát tette lehetetlenné. – Ha a keresztény (vagy zsidó) elgondolkodik a bolsevizmuson, csak egyet érezhet: mélységes sajnálkozást azok irányában, akik ezt a hamis aranyborjút imádták. És még egyet: szégyenkezhet a felett, hogy ennyi ideig meghunyászkodott, amikor pedig elég sokan voltunk, akik tudtuk, hogy milyen hamis vallás volt. Kinek a bűne a nagyobb? Nem tudom, de hála Istennek nem az én dolgom eldönteni.” (56–57; válasz a Vigília körkérdésére, 1990)

„[...] vannak korszerűtlen, az emberiség által lényegében »meghaladott«, vallásos ihletésű világnézetek, és »magasabb rendű«, tudományos világnézetek? E kérdésre válaszolandó, elég csak azt kérdeznünk: mi a tudomány alapkérdése, és mi a vallásoké? A tudományé nyilvánvalóan az: mi van, és ami van, annak mi az oka? A vallásoké: *mi értelme a világegyetemnek, és mi az értelme ebben az emberi tudatnak*, közelebről: *mi az értelme az én saját lételemnek?* A tudomány számára az utóbbi kérdések eleve megválaszolhatatlanok, sőt értelmük sincsen. A vallások számára pedig éppen az utóbbiak az igazán relevánsak. [...]

A választás szabad: a zsidó egyistenhit és annak továbbfejlesztéséből lett egyetemes keresztény hitvallás (de mások számára akár formalizált más hitvallások) *a lét végső kérdéseire adnak a hívő számára megnyugtató választ*. Az ember tudat szerkezetéből szükségszerűen folyó, a jó és rossz közötti választás lehetőségéből ismét szükségszerűen eredő *bűnből való megváltás* biztonságát kínálja. Nem utolsósorban pedig a feltámadás reménységét: *testnek és tudatnak új, javított kiadásba való véglegesítését*. Ennek a hitvallásnak egyetlen része sem áll ellentétben azzal, amit a természettudományok segítségével a világegyetemről eddig valóban megismertünk. [...]

Az agyvelőnek és termékének a tudatnak a magyarázatához nem kell szükségszerűen a »tudományos világnézetek« által joggal kritizált *lélek* képzete. Nyilvánvaló, hogy kultúránk hajnalán a »lélek« szó fejezte ki legvilágosabban azt a sejtést, hogy minden látható valóság (élettelen vagy élő) mögött van valami maradandó, esetleg örök. De az információelmélet korában, amikor mindent digitalizált formában rögzítünk és továbbítunk, talán mégsem kellene több tízezer éves sejtések – bár hosszú tradíció által megszentelt – szóhasználatát (hiszen, hogy mi értendő rajta úgyszem tudja senki) tudományos érvényűnek vennünk. Más szóval az anyag fogalmához hasonlóan dualizmus filozófiájának ellenpárja (a lélek) is tartalmától már lényegében megfosztott kifejezéssé vált mára. Hogy Isten számára mi az, amit a »maga képére és hasonlatosságára« teremtett embertől számon tart és megítél, azt nyugodtan rá bízhatjuk a Teremtőre. Elvégre az algoritmus (genetikai kód) birtokában az ember is néhány élettelen anyagból élőt tud előállítani; ahogyan ezt *Madách Imre* százharminc évvel ezelőtt oly’ gyönyörűen és látnoki módon fejezte ki *Lucifer* szavával: »Az ember ezt, ha egykor ellesi / Vegykonyhájában szintén megteszi«. Ha ez így van, akkor az eredeti mindenható és mindentudó Teremtő számára ez aligha lenne lehetetlen.

Ha valóban keresztények vagyunk, akkor távol kell álljon tőlünk minden olyan gondolat, hogy azért, mert megadatott a hit adománya, mi jobbak, igazabbak, értékesebbek lennénk, mint bárki embertársunk, aki ebben a kegyelemben nem részesült. Főleg ugyanolyan »csúsztatás« lenne, mint a magasabb rendű tudományos és idejétmúlt világnézetek szembeállításának csúsztatása, ha azt állítanánk, hogy erkölcsi értékei csak kereszténynek lehetnek. Ezt nem kisebb autoritás, mint *Szent Pál* apostol így fejezi ki a Rómaiakhoz írt levele 2. részének 14–15. versében (*Károli Gáspár* fordítása szerint): »Mert amikor a pogányok (ma ide behelyettesítendő az agnosztikusok, hitetlenek és ateisták), akiknek törvényök nincsen, természetből a törvény dolgait cselekszik, akkor ők, törvényök nem lévén, önmaguknak törvényök. Mint akik megmutatják, hogy a törvény cselekedete be van írva az ő szívökbé...« – Súlyos, majdnem fél évszázados ideológiai erőszaktól szabadulva, keresztény hívőknek és nem hívőknek egyaránt már csak Isten – vagy a sors – iránti hálából is ezt az alázatos Pál apostoli felfogást kellene gondolkodásunkban és szándékainkban hordoznunk.” (101–103; tanulmány, 1991)

„[...] a történelmi egyházak és felekezetek egyetlen jövőbeli útját abban kell látunk, hogy egyszer s mindenkorra letérnek a természettudomány eredményeivel való szembenállásukról és visszatérnek valódi és a korai kereszténység (vagy zsidó tradíció) igazi üzenetéhez, az isteni kijelentéshez: Ábrahám Izsák és Jákóbbal kötött, majd a Mózes-i törvényekkel konkretizált szövetséghez. Végül (a kereszténység számára) Jézus Krisztus földön járásával és a Szentlélek kitöltésével megkezdődött új korszak szövetségéhez. Ezek lényegi üzenete nincs és nem is lehet ellentétben a tudomány valós és maradandó eredményeivel. A tudomány kizárólagos kompetenciája, hogy elemzi azt, ami világegyetemünkben van, és ami van, annak mi az oka. Az isteni kijelentés pedig elsősorban arról szól, hogy ki a mindenség teremtője, és a természet élettelen, majd élő világának és benne a teremtő mű bekoronázásaként teremtett embernek mi a célja és rendeltetése. Ezeket a kérdéseket a tudomány nemhogy megválaszolni, de feltenni sem tudja. – Végre be kellene látunk elsősorban keresztényeknek, vagy a zsidó tradíció fenntartóinak, hogy

nem feladatunk az egész emberi társadalom magatartásának szabályozása, hanem csak az, hogy bizonyosságot tegyünk hitünkről és arról, hogy ez a hit boldogít már e földi életben is.

Ehhez konkrétan az is tartozik, hogy a *Genézis*-ben adott, és a ma ismert tudományos valóságához nagyon is közelálló teremtéstörténet nem szó szerint, hanem metaforikusan értendő. Hogy a földön kialakult élet létrejötte a kezdeti teremtő aktusba beprogramozott csodálatos történet – függetlenül attól, hogy ez a teremtő aktus valóban 14 milliárd évvel ezelőtt az ősrobbanással történt vagy az előző teremtési ciklusok már megelőzték – ugyanannak a teremtő akarata az eredménye. Hogy az emberré válás hosszú folyamatában Isten előtt mikor következett be a *Genézis*-ben kifejtett »teremtünk embert, hozzánk hasonlót« pillanata, mikortól az ember viseli a felelősséget a jó és rossz közötti választásért, annak megítélését nyugodtan rábízhatjuk a Teremtőre. – A kezdetekhez hasonlóan a hívő keresztény vagy zsidó a végkifejletet is a Mindenható Teremtőre kell bízni. A zsidó szentírásokban számtalan helyen, de explicitebb formában az Új Testamentumban és végül összefoglalva a keresztény Apostoli Hitvallásban van kimondva hitünk »testnek« (vagy a holtak) »feltámadásában... és az örök életben«. Ehhez a mindenható és mindentudó (örökkévaló) Teremtőnek nyilván nincs szüksége a földi testet túlélő »nem-anyag« anyagra (szokványos metaforánkban a lélekre) mint a »géphez« (agy) tartozó princípiumra (ahogy az angol agy-elme írásokban gúnyosan »ghost in the machine« fogalomként szerepel. Ha mi elég kezdetleges és nem is veszélytelen tudományunkkal az algoritmus (= genetikai kód) birtokában néhány elég közönséges vegyi anyagból élőtet csinálunk (igaz, csak vírust, mert teljes sejt létrehozása túl komplikált algoritmus-rendszert igényelne), akkor azt a képességet Istentől megtagadnunk gyermekes gondolat lenne. Ha Isten mindenható és mindentudó, amilyenek magát kijelenti, akkor minden valaha élt és később születendő ember agyában megvalósuló információáramlás teljes – mindenkor naprakész – birtokában van. Tehát ezt az utolsó napon – hitünk szerint – nyilván megítélni is képes lesz, nem felettébb kérdéses érdekeink szerint, hanem protestáns hitünk szerint ingyen, kegyelemből. Ismét láthatjuk, hogy az agy új paradigmája és a tudatnak a benne létrejött információáramlasként való felfogása nem csupán természettudományos világképünkkel, de az Isten kijelentésével is tökéletes, ellentmondás nélküli összhangban van. (114–115; tanulmány, 1991)

Marxisták

„Ezeknek az embereknek a marxizmus-leninizmus vallás volt. [...] Itt a szemünk előtt zajlik le most e vallás összeomlása. Eddig a történelemben ilyen még nem volt. [...] Kizárólag a marxizmus-leninizmus érte el, hogy semmivé tette az összes társadalmat, amely átvette.” (24; levél, 1990)

Zsidókérdés

„A sajtó sohasem feledheti el, hogy a magyar nép maga nem volt antiszemita. Együtt élt a földbérlő zsidóval, a hitelt adó fűszeressel, szatóccsal, kocsmárossal. A sajtónak messziről indul-

va, valós történelmi szempontok alapján kell a zsidókérdéssel foglalkoznia, és nem visszaidézni az 1930-as és 1940-es évek gyűlölködését. – Rá kell mutatni, hogy a zsidóság a magyar népességre serkentő hatást gyakorolt. A két nép szimbiózisa kimagasló produkciókat szült, és nem szabad lemondani a két etnikum egymásra hatásától várható értékekről.” (48–49; válasz kérdésekre, 1990)

a magyar nép *maga nem volt antiszemita*

„[...] nemzetközileg is érezhető általános tendencia, hogy a németeket felmentik a náci bűnök alól, persze ők a gazdagok, hatalmasok, tőlük lehet valamit várni és bennünket vádolnak azzal, hogy voltaképp mi voltunk a sokkal aljasabbak. Pl. egyes fő nácik ama kijelentései, hogy sehol sem volt annyi feljelentés zsidók stb. ellen, mint 1944-ben Magyarországon. Ez valószínűleg igaz, de melyik országgal vagy néppel bántak el 1920-ban olyan irgalmatlanul az 1919-es dolgok után (és Te is ismered a népbiztosok névsorát és genealógiáját). Ilyen előzmények után könnyű volt a szegény népet ennyire félrevezetni. Én tudom, mennyire aljas csúsztatásra használják fel ezt mindmáig (Rákosi és három társával megfejelve) az antiszemiták, és én lépek fel mindenütt a legagresszíveben ez ellen a vád ellen.” (67; levél 1991)

Holokauszt

„Kérem, engedjék meg, hogy szubjektív indokaim között felsoroljam azt, hogy itt a Ház messze túlnyomó többsége nem is élt akkor, amikor ezek a dolgok lezajlottak, vagy pedig gyermek volt. Én sajnos végig éltem, és ötven éve kell azzal a szégyennel élnem, hogy nem úgy viselkedtem, ahogy valamikor őskeresztény őseink viselkedtek a római keresztényüldözések során. Tudom, hogy az ember mentegeti magát, hogy a létfenntartási ösztön minden előtt preferenciát nyer, és ez jogilag is minden civilizált jogban meg van határozva, de én nem tudom magamat fölmenteni.” (76; országgyűlési képviselői felszólalás, 1991)

„A riporter kérdése: Tehát az erkölcsi tartás vagy a családi nevelés az, ami megóvja az embert ember ellen uszító előítéletektől? Válasz: Kiss professzornál a vallási meggyőződés, az Ótestamentum ismerete: ez a nép kapta a kinyilatkoztatást, s rajta keresztül jön a váltság a többi népre is. [...] Számukra és számomra is vallási kérdés volt ez. Kiss professzor vagy száz embert őrzött meg az intézet felső emeletein. Amikor egy nyilas- vagy SS járőr jött, lent kiraktuk a félig oszló tetemet, s mindig visszafordultak a látványtól: a kegyetlen emberek nem szeretik a halál művét, nekik csak addig érdekes, amíg megölik az embert... Szóval, professzorom nagy személyi bátorsága számomra örök példa. Bement Bakyhöz, ahogy később Rákosihoz is. Hogy merte? »Kérem, ez nekem Istentől rám rótt feladat« – ez volt az ő felelete. [...] De bennem Kiss professzor példája és a közvetlen élmények nyomán is az alakult ki, hogy mérhetetlen szégyennek érzem ma is azt, ami történt a zsidókkal akkor, s ettől a szégyenérzettől nem tudok megszabadulni. Kevesen, keveset tettek. Ezek azok a tények, amelyek engem motiválnak.” (82–83; válasz kérdésekre, 1991)

„[...] mit mondjon az, aki az egészet kívülről tétlenül, vagy némi pótcselekvésnek is kevés apró-cseprő segítséggel – amiről egyszer már írtam neked – végig nézte? Nekem ezzel a tudattal kellett végigélnem ezt a félszázadot. Gondolod, hogy felmenthetem-e magamat az alól az önvád alól, hogy nem tettük fel mi is a sárga csillagot, és nem feküdtünk le a deportáló vonatok sínjeire? Vajon felmenthető-e a civilizált Nyugat az alól a vád alól, hogy még idejekorán megkapván a figyelmeztetést, hogy a náci mit szándékoznak csinálni a zsidókkal, mégsem tettek semmit?” (183; levél, 1993)

„Próbáljuk magukat mentetetni és van ebben az igazságnak némi magva, hogy a magyar zsidóság végzetes tragédiája, a holocaust, csak a náci megszállással vehette kezdetét, de súlyos rövidlátás lenne nem tudomásul vennünk, hogy az ebben történt magyar részvétel nem derült égből villámcsapásként jött ránk, hanem egy hosszú, már a trianoni katasztrófa után megindult társadalmi tudatváltozás által előkészített talajban kaphatott tápot.” (236; előadás, 1994)

Közélet

„Kádár János mindig udvarias volt hozzám és barátságos, noha értelmiségiekkel szemben bizalmatlan volt. Az Elnöki Tanácsban 1985 után már volt néhány éles szóváltásunk, különösen az új evangélikus püspök kinevezése körül.” (64; Kinn a padon, interjú, 1990)

„[...] *a demokráciában minden népnek olyan kormánya van, amelyet megérdemel.* Minden magyar ember válassza majd félelem nélkül azt, akit érdemesnek ítél; ha gyáván vagy dacból, lelki restségből távol marad, magára vessen!” (131; tanulmány, 1992)

Dr. Szentágothai János temetése 1994. szeptember 20-án volt a Farkasréti temetőben. Az idézett lelki-szellemi hagyatékán túl gazdagító örökség számunkra az ott elhangzott igehirdetés alábbi részlete is: „Alig egy éve egy vele készített beszélgetést egész Európában sugározta egy műholdas evangelizáció. Benne így vallott hitéről: Az istenhítemnek egyik legerősebb oszlópa és támasza az a csodálatom, hogy a világ, az élő természet milyen csodálatos berendezkedésű, milyen hajszálpontosan illeszkednek össze a legkülönbözőbb állatok, növények, tehát minden élőlény akár a vízben, akár barlangok mélyén, akár a magas hegyeken, akár az Északi sark közelében élnek is. Ez a csodálatos harmónia és szépség, amilyennek én a teremtett világot látom, énbennem azt a gondolatot ébreszti, hogy ez nyilvánvalóan nem jöhetett létre magától vagy véletlenül, hanem e mögött egy teremtő gondolata, egy teremtő akarata kell legyen. Ebben a korban már fel kell készülnöm arra, hogy nem maradhatok itt végleg a földön, és fel kell készülnöm arra, hogy a halál után egy más formában kell tovább élnem. Én arra vonatkozólag nem óhajtok különösebb spekulációkba merülni, hogy mi történik akkor. Az én számomra tökéletes megnyugvást ad, hogy Isten, aki ilyen csodálatos természetet tudott megteremteni, ilyen csodálatos világegyetemet, az egy újabb teremtés, tehát a feltámadás utáni ember számára ugyanolyan, sőt ezeknél kimondhatatlanul szebbet tartogat számunkra.”

Ajánlás

Joób Olivér: Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam? Budapest, 2021, Ordass Lajos Alapítvány, 445 o.

Sajátos kötetet tart kezében a kedves Olvasó. Bizonyos értelemben önarckép, de igehirdetés-kötet is. Igehirdetés-gyűjtemény, de önarckép is. A könyv alcímében – *Hol és hogyan prédikáltam?* – a szerző azonnal a lényegre irányítja figyelmünket: közel hat évtizedet átölelő munkálkodásának szíve-közepét, igehirdetői szolgálatát mutatja be. Így nem történik más ebben a könyvben, mint ami általában is igaz: egy lelkész portréját semmi sem rajzolhatja meg pontosabban, hitelesebben, mint igehirdetése, hiszen lelkészlétünk lényege, legszentebb és legfontosabb feladatunk Jézus Krisztus evangéliumának hirdetése. Erre kaptunk felhatalmazást, erre szól mandátumunk. Ezért nemcsak lelkészeknek, de minden keresztyén embernek jó ezt újra és újra tudatosítania: az igehirdetés az ige hirdetése! Az igehirdetők szolgálata ezen méretetik meg. Betöltik-e hivatásukat a Mester szándéka és parancsa szerint? És vajon gyülekezeteink valóban ezt várják-e el lelkészeiktől?

Mindnyájunknak jó lenne megszívelnünk reformátorunk tanúságtételét: „Az egyháznak nincs más rendeltetése és dolga, mint Isten ígéjének hirdetése. Ha nem ezt teszi, nem egyház – legfeljebb névleges. Nem az ige van az egyházért, hanem az egyház van az ígéért. Nem azért van ige, hogy az egyház megszólalhasson, hanem azért van egyház, hogy az ige megszólalhasson. Nem az egyház teremt ígét, hanem az ige teremti az egyházat. Az igazi egyház legbiztosabb ismertetője az Isten ígéje. Ahol Isten ígését hirdetik s hallgatják, ott az egyház.”¹ Manapság, amikor az igehirdetők számára különösen is nagy a kísértés, hogy a környezet elvárásainak és a korszellem igényeinek kielégítésével próbálják meg az egyház kétségtelenül megrendült pozícióit visszaszerezni – sajnálatosan sok példát látunk erre szerte Európában, de itthon is –, szívszorítóan aktuálisak Luther szavai. Az egyház léte, a ránk bízottak üdvössége függ attól, hogy hangzik-e a tiszta tanítás, nem zeng-e bizonytalanul a trombita. (1Kor 14,8)

Ebben a „harci” helyzetben nagy ajándék minden igaz szó és tiszta igehirdetés! Ezt kapjuk Joób Olivér nyugalmazott evangélikus lelkész élet- és szolgálatösszegző kötetében. Természe-

egy lelkész portréját semmi sem rajzolhatja meg pontosabban, hitelesebben, mint igehirdetése,

Nem az ige van az egyházért, hanem az egyház van az ígéért.

1 Szabó J. ford. *Jer, örvendjünk, keresztyének. Luther írásaiból mindennapi áhítatra összeállította: D. Karl Witte.* 4. kiad. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 365. /Magyar Luther könyvek, 11./ https://medit.lutheran.hu/files/witte_jer_orvendjunk_keresztyenek.pdf (letöltés: 2021. február 13.)

tesen a prédikációk olvasója látja a múlt évtizedek érlelő hatásait, s tapasztalja, hogy a „hol és hogyan” nem öncélú kérdés, hanem az „itt és most” időszerűségére is utal. Az igehirdető küldetése nem a távollévőkhöz, hanem mindig azokhoz szól, akik éppen „akkor ott vannak”. Ezért ha a kötet olvasásakor ígét „hallgatunk” is, de láthatjuk az igehirdető fejlődését, formálódását, elmélyülését és az életút stációinak nyomait is.

Azzal a jó reménységgel ajánlom a kedves Olvasó figyelmébe Joób Olivér igehirdetéseinek ezt a kötetét, hogy nemcsak az egykori hallgatóknál értek célba a prédikációk, hanem a mai olvasók szívében is visszhangra és befogadásra találnak, és megtermik jó gyümölcsüket.

”

Ez az igehirdetés-gyűjtemény visszatekintés lelkési szolgálatomra és sajátos életutamra. Hivatásom legfontosabb feladatának az ige hirdetését tartottam. Változatos életsorsomnak köszönhetően különböző országokban tartósan vagy alkalmyszerűen magyarul és más nyelven is prédikáltam. A kötetben nyomon követhető, hogyan szólaltattam meg az ige üzenetét különböző helyeken és alkalmakon. A fejezetek élén álló bevezető és az igehirdetések közé tett képek a hol kérdésre adnak választ.

Abban bízom, hogy a minket megszólító Isten az egykor elhangzott és leírt igehirdetéseket megeleveníti, és élő szóvá teszi az olvasó számára.

Joób Olivér ny. lelkész

(részlet a könyv bevezetőjéből)

Isten maszkjai

**Fabiny Tibor: Isten maszkjai. Luther olvasása közben.
Budapest, 2021, L'Harmattan Kiadó, 325 o.**

Szerintem mindannyian átéltünk már olyan fordulópontokat, áldott pillanatokat, amikor egyszerre helyükre kerültek, összeálltak, megfogalmazhatóvá váltak az addig bennünk összevissza kavargó érzések és gondolatmorzsák. Olyanok, amelyek addig is hozzátartoztak lelki alkatunkhoz, alapállásunkhoz, de még nem kristályosodott ki belőlük az a lényeg, amely értelmezi és rendbe, rendszerbe foglalja azokat. Fabiny Tibor könyvét olvasva egy ilyen, 17 éves koromban megtapasztalt élményemet éltem át az akkorihoz hasonló friss élményként.

A szerzőhöz hasonlóan magam is – mint evangélikus papgyerek – viszonylag rendszeresen találkoztam Lutherrel, akár szószéki idézetben, akár képek formájában. Abban a lelkeszi hivatalban, ahol gyermekként gyakran megfordultam, a falon láttam egy – számomra a mai napig is visszatartó és félelmetes – Luther-képet. Márton testvér zilált hajjal és feldúlt arccal éppen a tintatartót készül ördögűzés gyanánt a falhoz vágni. Nem a legalkalmasabb „műalkotás” a Luther és a lutheri teológia iránti kíváncsiság felkeltésére.

Nagy gyülekezet ifjúsági körében különféle kegyességi és felekezeti hatásoknak kitéve kerestem a saját hitem fogalmait, irányait, lelki otthonosságát. Akkoriban vettem kézbe Luther néhány iratát, például a *Kis kátét* és a *Nagy kátét*, valamint az ágostai hitvallást. Kereső és lázadó tizenévesként nagyon meglepett, hogy a komor, fekete borítású könyvben megsárgult papírra, képek nélküli monotonossággal nyomtatott késő középkori szöveg egyszer csak életre kel, frissen és aktuálisan éppen azokat a gondolatokat és érzéseket fogalmazza meg és tereli rendezett mederbe, ami bennem már ott mocorgott, csak éppen úgy, mint a meder nélkül zabolátlanul és összevissza folydogáló patakok. Akkor szerettem meg Luthert – és nem azért, mert így illett evangélikus származásomból fakadóan.

Ennek az élménynek a hatása alatt nem a könyv szerkezetére és részletes ismertetésére koncentrálok, hanem arra a hit és ismeret egészséges ötvözetébe öltöző, ugyanakkor az intellektust messze felülmúló friss erőre és sodrásra, szenvedélyre, amely mindig megérint, amikor Luther írását olvasom.

Már biztosan érthető, hogy miért is éreztem úgy, hogy Fabiny Tibor könyvének lelki húrja egybehangelődik az enyémmel.

„Luthert nem azért olvasom, vagy szeretném másokkal is olvastatni, mert történetesen az evangélikus egyház tagja vagyok. Semmi sem áll távolabb tőlem, mint bármilyen felekezeti büszkeség vagy elfogultság. Luthert én nem megörököltem, hanem megtaláltam. Ezt a felfedezésemet szeretném e könyvben másokkal is megosztani. Luther nem hitújító volt, hanem Krisztus egyetemes egyházán belül egy reformmozgalom elindítója, aki a kárhozát kockázatát is vállalva, több mint ezer év kizökkent idejét igyekezett helyretolni. Luther nem egy kiugrott

szerzetes volt. Nem is szobatudós. Nem is rendszerező teológus. Még csak nem is egyházszerző, legkevésbé egyházdiplomata. Nem. Luther Isten szerelme volt. A Bibliáját szerelmeslevélként olvasta. Luther az evangélium és Isten szenvedélyes szerelme lett. Azé az Istené, aki őt oly szeretettel szerette, hogy megszületett Fiát neki odaadta, hogy ő, Luther Márton el ne vesszen, hanem örök élete legyen. Isten Jézus Krisztus keresztyén neki megmutatott szenvedélyes szerelme az ő szívét is lángra gyújtotta. Ezért a szerelemért tette kockára az életét, ezért a szerelemért lett bolonddó, ezért a szerelemért merészelt pimasz és durva lenni, bármilyen egyházi vagy világi hatalommal is szembeszállni. Egész életében ez a szerelem éltette, ezt hirdette, ezt énekelte. Ma is ez az evangélium hangzik, és ez az ének zeng minden hívő ajkáról.” (11)

Kétség sem férhet ahhoz, hogy a művészetek a szavakon túli valóságból is képesek többet-kevesebbet kifejezni. Korunkban a szavak sajnos még a valóságnak, az életnek a szavakkal kifejezhető szelétét is egyre kevésbé képesek hitelesen leírni. Talán ezért is különlegesek Luther írásai, mert szavaiból ma is erő árad. Gerhard Ebelinget idézi a szerző, aki szerint Luther „nyelvi jelenség”, szótörténés, szóesemény. (10) Voltaképpen ez nem meglepő, hiszen azt a szót: az ígét szólaltatja meg és adja tovább, amely – pontosabban: aki – teremtő cselekvés, történés. Ezért ige.

Fabiny Tibor azért tud értő szívvel és értelemmel a szótörténés élményével írni, mert maga is érintett. Részese annak a sodrásnak, amely Márton testvért is magával ragadta teljes valójában.

A könyvben több utazásra is invitál a szerző. Műveltséget és hitet egyaránt mélyítő utak ezek. Olyan mélységekbe merülhetünk vele, és olyan magaslatokra vezet, amelyek Luther paradox-teológiáját, annak drámáját láttatja meg az olvasóval, de úgy, hogy kívülállóból, érdeklődő szemlélőből szinte észrevétlenül érintetté, részestárrá tesz. Luther teológiájának legfontosabb témái, valamint a Szerző által felismert és bemutatott párhuzam Luther drámai teológiája és Shakespeare Hamletje tekintetében egyaránt ezzel a néha erős, néha szelídebb, de állandó sodrással viszik magukkal az olvasót.

Az utazások között pihenésül Fabiny Tibor az általa elmondott igehirdetésekből szemezget, amelyek az éppen tárgyalt témákhoz kötődnek:

„Igehirdetéseim sajátossága, hogy azok nem egy felszentelt lelkész prédikációi, hanem egy tanáréi, aki alkalmilag szolgál gyülekezetekben. Ez egyszerre előny (mert nem rutinból szólnak) és hátrány (mert hiányzik belőlük a lelkipásztori szolgálattal járó gyakorlati tapasztalat). Egyes igehirdetéseimet azért is közlöm ebben a könyvben, mert szeretném megmutatni, hogy Luther teológiájának fényében a 20. század végén és a 21. század első évtizedeiben is lehet prédikálni.” (11)

Az a belső tűz, amelyet a Krisztushoz kötődő szenvedély és intellektuális igényesség táplál, maivá, élővé és megszólítóvá, szótörténéssé teszi ezeket a mondatokat, még írott formában is. De ez nem meglepő, hiszen éppen ebből fakad Luther írásainak friss és magával ragadó élménye is. Aki elolvassa ezt a könyvet, biztosan átéli ennek az áldott sodrásnak az élményét!

Isten velem akarta kimondatni...

Isó Gergely (szerk.): Ordass Lajos: Naplóm. 1948, 1956–57. Budapest, 2021, Luther Kiadó – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Ordass Lajos Alapítvány, 543 o.

Ordass Lajos még 1956 előtt a *Nagy idők kis tükre* című önéletrajzi munkájában püspökké választásának eseményéről így ír: „Amikor pedig kénytelen voltam tudomásul venni, hogy Isten valóban engem küld, akkor nem értettem, hogy miért engem? Küldetéstudatom tehát csak abban az értelemben volt, hogy – bár nem értettem – mégis világosan tudtam, hogy Isten akarja és parancsolja útraindulásomat. Isten útjait az ember általában csak utólag látja és érti meg. Velem is így történt. Csak később kezdett bennem derengeni a sejtelem arról, hogy mi is történt. Ma minden habozás nélkül vallom magam és mások előtt is, hogy Isten minden alkalmatlanságom ellenére is azért állított egyházában vezető szolgálati helyre, mert 1948-ban velem akarta kimondatni a magyarországi evangélikus egyház szavát.”¹

Isten útjait az ember általában csak utólag látja és érti meg.

Akkor még nem tudta, hogy helyállására Istennek még egyszer szüksége lesz: az 1956-os forradalom utáni egyházszervezésben, a kommunista hatalommal való tárgyalásban s a végsőkéig kitartó püspöki megbízatásban.

Hogy élte meg Ordass azokat a nehéz időket? Hogyan telt egy napja, hogyan látta saját és lelkésztársai, püspöktársai és az egyház más vezetőinek helyét és szerepét?

Közvetlenebbül nem is lehetne megtudni a válaszokat ezekre a kérdésekre, mint úgy, hogy elolvassuk Ordassnak a majd minden nap kézzel írt naplóját az 1948-as és az 1956–57-es évekből.

Miközben olvassa az ember – mintha csak egy izgalmas regényt olvasna –, úgy érzi, ott áll Ordass mellett. Átéli, amit Ordass átélt, átérzi, amit Ordass érzett. Vele együtt aggódik az egyházért, és vele együtt aggódik magáért Ordassért is. De az olvasó egyúttal azt is jól tudja, hogy mindez nem kitalált regény, hanem a valóság.

1948-ban ez azt jelentette, hogy szinte nem telt el hét, amikor valami szorongató, félelmet keltő esemény ne történt volna az egyház ellenében. Hazugságok, egyesületek bezárása, illetve valamely kommunista szervezethez való kényszerítése, az egyházi iskolák kigúnyolása, a rádiós istentiszteletek cenzúrázása, és a sok-sok panasz, amit egy-egy ember személyesen mondott el Ordass püspöknek. Mekkora terhet

úgy érzi, ott áll Ordass mellett.

1 Szépfalusi István (szerk.): Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 166.

hordozhatott a vállán a püspök! És mekkora örömet érezhetett, amikor gyülekezetiátogató körútjain sok gyülekezetben hűséges, egyházát szerető, egyházához és iskoláihoz ragaszkodó egyháztagokkal találkozott!

1956–57-ben pedig ez azt jelentette, hogy Ordass nem talált bizalmas embert. A régiek, a '48-asok között már volt, aki megöregedett, másokat a diktatúra formált át, és még a hűségesek is nem egyszer csalódást okoztak neki. Talán minden olvasónak szembetűnik, hogy milyen sokszor panaszkodik Ordass a fáradtságra, a kimerültségre, a bizalmatlanságra, az egyedüllétre. Azt is keserű tapasztalatként írja le, hogy milyen sok ellenségeskedés, személyi elégedetlenség és hiúság van a lelkészi karban. Ezekben a hónapokban a legnagyobb örömet számára valószínűleg a Lutheránus Világszövetség Minneapolisban (USA) tartott nagygyűlése okozta. De onnan visszatérve hamar a régi kerékvágásban találta magát, melynek vége az ő ismételt félreállítása lett.

Mi, olvasók, persze már biztonságos távolságból és az azóta eltelt történelem ismeretében olvashatjuk Ordass naplóját; a benne leírt események neki a napi valóságot jelentették. Ezért ott motoszkál bennünk a kérdés: vajon én helyt tudtam volna-e állni úgy, mint Ordass Lajos? Vajon nem lettem volna-e túl naiv, és hittem volna, hogy ha kicsit engedünk a jogtalan követelések-

nek, akkor utána majd békén hagynak? Vajon nem féltem volna-e annyira, hogy bármit képes lettem volna megtenni a hatalomnak?

A kérdések mellett pedig ott motoszkálhat bennünk az is, hogy hála Istennek, nem kellett

abban a korban élni, nem kellett ilyen nehéz helyzetekben helytállni, és adja Isten, hogy a mi életünk csendes, a történelem viharaitól mentes legyen.

Egyúttal azonban át is formál minden olvasót Ordass naplója: erősíti egyházszeretetünket, hűségünket, és hitben való megmaradásunkat, hitünk megvallását.

Ezért nagyszerű, hogy Ordass naplója ezekből az évekből most nyilvánosságot kaphatott egy nagyon szép megjelenésű és nagyon gazdag tartalmú könyvben, melyet Isó Gergely történész szerkesztői munkája eredményeként vehetünk kézbe. Ő adja közre a naplót, szakértelemmel és rendkívüli szorgalommal egészíti ki

lábjegyzetekkel a naplófeljegyzéseket, annotált névmutatóban gyűjti össze a naplóban megnevezett személyek adatait, bemutatja Ordass életútját és a napló műfajának, valamint Ordass stílusának jellemzőit. Így az olvasó a naplóban

egy-egy eseményről olvasva a lábjegyzetek segítségével kaphat képet arról, hogy az ott leírtaknak mi áll a háttérben. Az annotált névmutató pedig nemcsak a napló olvasása közben használható, hanem önálló kutatásra, keresgélésre is alkalmat ad: kit ismerünk az ismertetett személyek közül, kinek az emléke idéződik fel a névmutató által. A több mint 800 személy ada-

vajon én helyt tudtam volna-e állni úgy,
mint Ordass Lajos?

erősíti egyházszeretetünket, hűségünket,
és hitben való megmaradásunkat,
hitünk megvallását.

taik összegyűjteni nem kis feladat. Csak a témának elkötelezett ember végzi el ezt az aprólékos, hangyaszorgalmat kívánó feladatot. Isó Gergelytől e könyvben ezt tapasztalhatjuk.

A könyv tartalmát az is gazdagítja, hogy Mirák Katalin történész összehasonlító tanulmányt közöl a napló egyes eseményei és az ő kutatásaiban ezekhez fellelhető források bemutatásával. Megható például olvasni Vajta Vilmos 1948-ban Ordassnak írt levelét, amikor megtudja, hogy valószínűleg megpróbáltatások várnak Ordassra. És tanulságos is elolvasni ezt a levelet, mert benne megszólal az Isten ígéje szerinti gondolkodás a tanúskodás és a szenvedés kérdésében. Fontos ismereteket nyújt beszervezett személyek és Ordass kapcsolatának bemutatása is.

A könyv gazdagságát mutatja az is, hogy tartalmazza az Ordass vejével, Dedinszky Gyulával készített interjút, melyben megismerkedhetünk a napló történetével: hogyan őrizték, milyen veszedelmet jelentett ez akkoriban, hogyan jutott el a napló mégis addig, hogy – egyelőre még nem a teljes – anyaga kiadásra kerüljön.

A könyv képek közlésével zárul, melyek között megtaláljuk a könyv borítójául használt kép eredetijét is. Ordass a minneapolis-i világgyűlésen prédikál. A fekete képből csak Ordass arca és Luther-kabátjának táblái világítanak, nagyszerűen kifejezve azt, hogy Ordass Lajos püspök helyállásával, a szenvedés vállalásával, a fél-reállítottság nehéz éveiben is megállva prédikál sötét időkben arról a Krisztusról, aki a világ világossága, s akinek fényét Krisztus-tanúként sugározta tovább evangélikus egyházunk, de a világ keresztyénsége felé is, példát adva ma is minden Krisztus-követőnek.

Ezt az áldásos tanúskodást mutatja be gazdagon ez a nagyszerű könyv. Legyen áldás ezért a könyvön is, szerkesztőjén is és minden munkatársán is!

megismerkedhetünk a napló történetével

”

1948-ban ... az iskolák államosításának kérdése volt az az ügy, amely miatt Ordass Lajos kénytelen volt vállalni az állammal való veszélyes összeütközést. A „kénytelen” alatt nem külső kényszert, hanem belső, lelki meggyőződést kell értenünk. ...

1956-ban pedig a szabadságharc közepette kellett egy romokban levő, az elmúlt Rákosi-diktatúrában erkölcsileg is leépült és kiszigerelt egyház újjáépítését megkezdenie. Programjának három fontos sarokpontja volt. Az első: az egyház működésének törvényessé tétele. ... A második sarokpont az elmúlt évek törvénytelenégeinek jóvátétele volt. ... A harmadik sarokpont pedig az egyházi élet mihamarabbi újraindulását tűzte ki célul.

(Részletek a könyv utószavából. 443. 445.)

Summary

Our issue for the Easter–Lent season opens with a sermon from bishop **Péter Kondor** on the *good news of Good Friday*, showing redemption as the act of God. Even though we ourselves often take sin easy, for which Christ undertook great suffering, He still asks for mercy for us, and dies, so that we can live a life of forgiveness.

In our *Studies* **József Tubán** starts with looking thoroughly at a well known and often recited verse: *We ought to obey God rather than men*. This is followed by a writing from **Márton Kulcsár** who writes about the life of *Albert Radvánszky*. Radvánszky was the fighting mate of Lajos Ordass in the years following the second world war – as national church lay leader. We also plan to present the life and acts of Radvánszky in later issues.

Our third study is rather a collection, which was collected by **Péter Zászkaliczky Sen**. Through this he presents the *personality, way of thinking and confession of medical professor and scientist János Szentágothai*.

We present three books to our Readers. **János Ittzés** recommends reading *the sermon collection from Olivér Joób*, **László Kovács** presents the *work of Tibor Fabiny*, showing studies and sermons inspired by Luther's theological thinking. Finally **Dorottya Isó** writes about the long awaited and finally published *Ordass diary from 1948 and 1956-57*, which was *edited and scientifically annotated by Gergely Isó*.

We wish our Readers enrichment in soul and faith through our writings!

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Osterausgabe verkündet Bischof **Peter Kondor** *die frohe Botschaft vom Karfreitag*, dem göttlichen Erlösungswerk. Obwohl wir die Sünde, für die Christus so viel gelitten hat, oft auf die leichte Schulter nehmen, bittet er für uns um Vergebung und stirbt, damit wir Menschen sein können, die von der Vergebung der Sünden leben.

Unsere *Studienreihe* beginnt mit **József Tubán**, der in seinem Wortstudium die Botschaft eines wohl-bekanntes und viel zitiertes Textes untersucht: *Wir müssen Gott mehr gehorchen als den Menschen*. Danach beschreibt **Márton Kulcsár** *den Lebensweg von Albert Radvánszky*. Radvánszky hatte in den Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg das Amt des Gesamtkurators der lutherischen Kirche in Ungarn inne und war ein Mitstreiter von Bischof Lajos Ordass. In unseren künftigen Ausgaben wollen wir auch Radvánszkys Tätigkeit vorstellen.

Unsere dritte Studie ist eigentlich keine Studie, sondern eine Sammlung von Auszügen aus dem Lebenswerk vom *berühmten Wissenschaftler und Professor der Medizin, János Szentágothai*. Anhand dieser Sammlung stellt dann **Péter Zászkaliczky sen**. *Gesinnung, Persönlichkeit und Überzeugungen von Prof. Szentágothai* vor.

Anschließend stellen wir unseren Lesern drei Bücher vor. **János Ittzés** empfiehlt *ein Predigtbuch von Oliver Joób*; **László Kovács** *ein Werk von Tibor Fabiny*, in dem der Leser von Luthers Theologie inspirierte Studien und Predigten finden kann. Schließlich schreibt **Dorottya Isó** über das lang erwartete und kürzlich erschienene Buch *Ordass' Tagebücher von 1948 und 1956-57*, das von *Gergely Isó* herausgegeben und mit einem wissenschaftlichen Apparat versehen wurde.

Ich wünsche allen unseren Lesern eine geistig und geistlich bereichernde Lektüre!

E számunk szerzői

Isó Dorottya lelkész – Veszprém

Iltzész János ny. püspök – Győr

Kondor Péter püspök – Budapest

Kovács László lelkész – Baja

Kulcsár Márton lelkész – Lucfalva

Tubán József lelkész – Csorna

Id. Zászkaliczky Péter ny. lelkész – Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Ordass L.:	Naplóm	4900,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Iltzész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Joób Olivér:	Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam?	3000,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Főnyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Főnyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-

A **keresztény igazság** egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Böjti-húsvéti számunk elején **Kondor Péter** püspök hirdeti *nagypéntek örömhírét*, a megváltás isteni cselekedetét. Bár mi sokszor nagyon könnyen vesszük a bűnt, amiért Krisztus hatalmas szenvedést vállalt, ő mégis bocsánatért esedezik értünk, és meghal, hogy mi bűnbocsánatból élő emberek lehessünk.

Tanulmányaink sorát **Tubán József** kezdi, aki igetanulmányában egy ismert és idézett igé mondanivalóját járja körül: *Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek*. Ezt követően **Kulcsár Márton** írását közöljük, aki *Radvánszky Albert életútját* ismerteti. Radvánszky Ordass Lajos harcostársa volt a 2. világháborút követő években, mint egyetemes felügyelő. Későbbi számainkban majd Radvánszky munkásságát is tervezzük bemutatni.

Harmadik tanulmányunk lényegében nem is tanulmány, hanem szemelvények gyűjteménye, melyet id. **Zászkaliczky Péter** gyűjtött össze. A szemelvényeken keresztül bemutatja *Szentágothai János tudós orvosprofesszor gondolkodását, személyiségét, hitvallását*.

Ezután három könyvet mutatunk be Olvasóinknak. **Ittész János** *Joób Olivér igehirdetés-kötetét* ajánlja, **Kovács László** *Fabiny Tibor munkáját*, melyben Luther teológiája ihlette tanulmányokkal, igehirdetésekkel találkozhat az Olvasó. Végül **Isó Dorottya** ír a már régóta várt, és a közelmúltban megjelent könyvről, *Ordass 1948-as és 1956-57-es naplójáról*, melyet *Isó Gergely szerkesztett*, és látott el tudományos apparátussal.

Lelkiekben és hitben gazdagító olvasást kívánok minden Olvasónknak!